

COMPARTIMENTUL III

PROCESELE COGNITIVE SUPERIOARE

Tema 1. MEMORIA

1.1. Memoria. Delimitări conceptuale

Cunoștințele despre memoria, pe care o avem astăzi, nu au aceeași semnificație ca și în secolele trecute. În acest mileniu percepem memoria altfel decât oamenii Greciei Antice, Evului Mediu, Renașterii. Aceste cunoștințe au evoluat în timp și cercetătorii de domeniu au evidențiat 2 etape ale psihologiei memoriei:

I etapă – preștiințifică (Evul Mediu – 1885);

a II-a etapă – științifică (1885 – prezent).

Prima etapă se caracterizează prin faptul că înțelegerea memoriei se făcea prin abordări mitologice sau filosofice. În mitologia greacă memoria era gestionată de către o zeiță investită în mod special cu această funcție – zeița *Mnemozina*, „care regla memoria *cum dorea*”. Alt mit despre memorie a fost alcătuit de către Socrate: „*Memoria nu este altceva decât o tablă de ceară, pe care se înscriu diferite evenimente. La unii ceara este tare, la alții moale, mare-mică, neagră-albă etc.*”.

Memoria a mai fost studiată și de către filosofi. Aristotel în „Tratatul despre suflet” definește memoria „ca o forță a sufletului, ce descrie lucrurile care nu mai sunt”. Alți filosofi au tratat memoria din punct de vedere gnosiologic, deci ca pe o *forță de cunoaștere*.

Prin procesele senzoriale de cunoaștere, omul are posibilitatea să trăiască mai ales în prezent, să reflecte acele însușiri ale obiectelor, ce acționează nemijlocit, „aici” și „acum”, asupra organelor de simț. Impresiile, imaginile, emoțiile, gândurile, mișcările prezente, actuale, nu se pierd însă, nu dispar complet fără a lăsa nici o urmă în creier, dimpotrivă, ele se sedimentează, se cristalizează, pentru ca mai apoi să fie scoase la lumină și refolosite, contribuind, în felul acesta, la amplificarea conținutului vieții psihice, la desfășurarea normală și mai ales eficientă a activității umane. Omul, pe lângă multe alte capacități, de care dispune (de a simți, a gândi, a vorbi, a imagina, a dori, a voi), o posedă și pe cea de a reține, conserva și reutiliza propria sa experiență de viață (cunoștințe, imagini, idei, acțiuni și operații), cât și experiența întregii omeniri. Acest lucru este realizat cu ajutorul memoriei.

Memoria este un fenomen psihic, prin care oamenii și alte organisme vii codifică, depozitează și reutilizează informații. H. Bergson a considerat că întreaga existență și materie posedă memorie. La organismele vii, în afară de om, există doar două tipuri de memorie: genetică și mecanică.

Omul are limbajul ca un mijloc puternic de memorizare, modalitate de reținere a informației în formă de texte și diverse moduri de însemnări tehnice. El nu are nevoie să se bazeze pe posibilitățile sale organice, deoarece mijloacele de bază de îmbunătățire a memoriei și de păstrare a informației necesare se găsesc în exterior și în același timp în mâinile lui: el este în stare să îmbunătățească aceste mijloace practic la infinit, neschimbând natura sa.

Psihologi, filozofi, scriitori și alți gânditori au fost fascinați de-a lungul secolelor de memorie. Studiarea memoriei a fost una din primele diviziuni ale științei psihologice, unde a fost aplicată metoda experimentală.

Etapa științifică, ce începe cu a. 1885, a fost desemnată de H. Ebbinghaus, care pentru prima dată a studiat experimental memoria.

Hermann Ebbinghaus (1850–1909) – *psiholog german*, pe dreptate este considerat unul din fondatorii psihologiei experimentale. A fost pasionat de cercetările psihofizice ale lui Fehner. În rezultat, a putut realiza ideea despre studiarea cantitativă și experimentală nu numai a proceselor psihice elementare (senzațiile), ci și a memoriei.

H. Ebbinghaus a studiat experimental (chiar pe sine) procesele de memorizare și uitare, elaborând metode, care permit a stabili particularitățile memoriei. A elaborat „curba uitării”, care

demonstrează că procentul cel mai mare de material se uită în perioada, care urmează nemijlocit după memorizare (învățare pe de rost). Această curbă a primit valoarea de model, pe baza căruia ulterior au fost construite curbe de elaborare a percepției, rezolvării problemei etc. Cercetările experimentale ale memoriei au fost reflectate de el în cartea „Despre memorie” (1885).

Rezultatele cercetărilor experimentale ale memoriei, realizate de alt psiholog rus Smirnov A.A. (1894–1980), specialist în psihologia memoriei, au fost relatate într-un șir de lucrări științifice:

- „Psihologia memorizării” (1948);
- „Problemele psihologiei memoriei” (1966).

Memoria este capacitatea unui sistem de tratament natural sau artificial de a encoda (memoriza) informația extrasă din experiența sa cu mediul, de a o stoca într-o formă apropiată și apoi de a o recupera și utiliza în acțiunile sau operațiile, pe care le efectuează (Lecocq, Leconte și De Schonen, 1997).

Memoria cuprinde „mecanismele, prin care o achiziție oarecare rămâne disponibilă, putând fi reamintită și utilizată” (Reuchlin, 1988).

Memoria umană este în mod obișnuit definită ca o capacitate de a reactiva, parțial sau total, într-o manieră veridică sau eronată, evenimentele trecutului” – scriu patru autori francezi (Tiberghien, Mendelsohn, Ans, George, 1990)”.

Memoria este procesul psihic cognitiv de memorizare (encodare), stocare (reținere, depozitare) și reactualizare a informațiilor și trăirilor noastre. Ea nu se reduce însă numai la atât. Dacă prezentăm unor subiecți silabe fără sens, în reamintirea lor, ei vor apela la gruparea silabelor. Dacă le prezentăm cuvinte, ei le vor regrupa după o serie de criterii. Așadar, nu este un simplu mecanism psihic *structurat, constructiv, ci poate fi chiar creativ.*

Memoria este o *capacitate psihică absolut necesară*, fără de care viața ar fi practic imposibilă. Întru a înțelege această caracteristică esențială a ei, să ne imaginăm pentru o clipă ce s-ar întâmpla fără memorie. Omul ar trăi într-un continuu prezent, fără trecut, dar și fără viitor, numai sub influența datelor nemijlocite de reflectare, comportamentul său fiind haotic, spontan, fără stabilitate și finalitate, fără durabilitate în timp; totul ar părea absolut nou și necunoscut. Caracterul necesar al memoriei decurge din faptul că ea este implicată în marile *comportamente* ale vieții omului: cunoaștere și învățare, înțelegere și rezolvare de probleme, inteligență și creativitate. memoria asigură continuitatea vieții psihice a individului.

Memoria se află în strânsă *interacțiune și interdependență* cu toate celelalte procese, însușiri și capacități psihice, fiind influențată de ele și influențându-le totodată. O mare parte a materialului, care se stochează și se păstrează în memorie. Memoria este de fapt materialul provenit din contactul organelor de simț cu realitatea înconjurătoare, fapt care ne evidențiază legătura memoriei cu procesele psihice senzoriale.

Memoria este ca o coloană vertebrală a personalității fiind implicată în conturarea identității.

Memoria nu înseamnă numai acumularea de informații, ci și organizarea și chiar structurarea lor, prin aceasta ea raportându-se la gândire. Nu reținem și nu reactualizăm orice, doar ceea ce ne place, ceea ce corespunde unor dorințe, aspirații, fapt care relevă legătura memoriei cu procesele afectiv-motivaționale. Memoria implică și prezența unui efort voluntar, realizându-se astfel legătura ei cu voința. În sfârșit, trăsăturile personalității își vor spune cuvântul în ceea ce memorăm sau actualizăm: un optimist va reține anumite aspecte ale realității din lectura unui roman, spre deosebire de un pesimist.

Memoria are o serie de caracteristici, care o individualizează în raport cu alte procese psihice. Memoria este:

- *activă*, deci aduce modificări și transformări atât în subiectul care memorează, cât și în materialul memorat. Informațiile memorate sunt supuse unei organizări și restructurări continue. Memoria nu este ca o bibliotecă, în care cărțile stau fixate o dată pentru totdeauna, ci ca o bibliotecă, în care acestea își schimbă mereu locul în funcție de necesitățile celui, care o folosește. Pentru a stoca o informație subiectul trebuie să depună efort;

▪ *selectivă*, în sensul că nu reținem și nu reactualizăm absolut totul, ci doar o parte din solicitările, ce vin spre noi: stimulii puternici sau ceea ce corespunde vârstei, sexului, gradului de cultură, preocupărilor, dorințelor, intereselor noastre;

▪ *situațională*, deci în concordanță cu particularitățile de timp și spațiu ale situației, dar și cu starea internă a subiectului (dimineața–seara, într-o ambianță liniștită sau zgomotoasă, în condiții de sănătate sau boală);

▪ *relativ fidelă*, ceea ce înseamnă că informațiile nu sunt reținute și reactualizate exact în forma, în care ne-au fost prezentate, ci cu o oarecare aproximație, deoarece intervine caracterul activ al memoriei și păstrării, trăsăturile de personalitate ale individului și uitarea;

▪ *mijlocită*, ceea ce înseamnă că pentru a memoriza și a reproduce mai ușor utilizăm de o serie de instrumente, care îndeplinesc funcția unor autentice mijloace de memorare. În calitate de „stimuli-mijloc” pot apărea obiectele concrete („nodul la batistă”) cuvântul sau gândul;

▪ *inteligibilă*, deoarece presupune înțelegerea celor memorate și reactualizate, organizarea materialului memorat după criterii de semnificație. Omul apelează la o serie de procedee logice, scheme raționale, planuri mnezice (de exemplu: împărțirea unui text în fragmente, încadrarea fragmentelor mici în cele mari, realizarea asociațiilor etc.), care pun în evidență prezența unei conduite inteligente.

Prin toate caracteristicile ei, dar mai ales prin ultimele două, memoria devine un proces psihic specific uman, diferențiat aproape total de memoria animalelor, fapt care justifică încadrarea ei în rândul proceselor logice de cunoaștere.

Prin imensa *valoare adaptativă*, prin rolul ei enorm în direcția *echilibrării organismului cu mediul*, memoria își merită caracterizarea, pe care i-a dat-o marele psihofiziolog rus I.M. Secenov, de „condiție fundamentală a vieții psihice” sau, într-o formulare și mai plastică, de „piatră unghiulară a vieții psihice”.

1.2. Procesele memoriei

Ideea, potrivit căreia memoria este un mecanism, ce se derulează în timp, parcurgând în dinamica sa o serie de procese, s-a impus în psihologie de timpuriu. Este poate unul din puținele domenii, în care cercetătorii au căzut de acord asupra *numărului, naturii, funcțiilor și specificului* acestor procese. Singura diferență se referă la denumirea lor. Astfel, în timp ce psihologia tradițională preferă termenii de *memorare* (sau întipărire, fixare, engramare), *păstrare* (sau reținere, conservare), *reactualizare* (sau reactivare), psihologia modernă, dintr-o perspectivă psihocognitivă, a procesării informațiilor, recurge la termeni cum ar fi: *encodare, stocare și recuperare*.

Echivalența acestor termeni este evidentă, de aceea utilizarea unora în locul altora nu reprezintă o eroare. Pentru a ne aminti o informație aceasta trebuie mai întâi fixată mintal, apoi *stocată* și, în final, reactualizată.

1. Encodarea, înseamnă traducerea informației într-un anumit cod (material sau ideal). Encodarea reprezintă primul proces sau prima fază parcursă de mecanismele mnezice în dinamica lor. În general, se recurge la trei tipuri de coduri – vizuale, auditive, semantice, înseamnă că există trei tipuri de encodare:

- 1) encodarea vizuală, care face apel la codul imagine;
- 2) encodarea auditivă, ce folosește codul sunet (fizic și verbal);
- 3) encodarea semantică, căreia îi este specific codul propoziției.

În afara acestor coduri, asupra cărora psihologia tradițională s-a concentrat mai mult, există desigur multe altele. Diverse îndemănări (mersul pe bicicletă sau pe schiuri, înotul, dactilografiera etc.) se fixează într-un cod *motor*. Alte informații senzoriale (olfactive, gustative, tactile, termice etc.) recurg și ele la o serie de coduri mnezice, chiar dacă acestea sunt mai puțin cunoscute și cercetate.

Formele encodării

Există 2 forme ale encodării, una *automată* și alta, care presupune *efortul subiectului*, optimizarea ei putându-se obține prin repetarea informațiilor. Știm și din experiența cotidiană că uneori memorăm fără să depunem nici un efort, oarecum spontan, în timp ce alteori este necesar să ne propunem dinainte acest lucru, să mobilizăm și să concentrăm toate capacitățile noastre psihice. Diferențierea celor două forme de encodare se face nu doar după prezența sau absența atenției, intenției, controlului voluntar, ci și după natura materialului, ce urmează a fi fixat.

Numim prima formă encodare (memorare) incidentală (involuntară), iar pe cea de a doua – encodare (memorare) intențională (voluntară).

În encodarea *incidentală* contează nu atât faptul că individul nu-și propune dinainte scopuri mnezice, că el nu se mobilizează expres pentru a memora, cât *gradul de interacțiune cu activitatea*, pe care el o desfășoară, *gradul de implicare și angajare* a lui în rezolvarea sarcinilor. *Cu cât activismul intelectual și profunzimea înțelegerii sunt mai mari, cu atât mai productivă va fi memorarea incidentală.*

În encodarea *intenționată* sunt importante 3 elemente: stabilirea conștientă a scopului, mobilizarea și consumarea unui efort voluntar în vederea realizării lui, utilizarea unor procedee speciale, care să faciliteze memorarea.

Învățarea pentru o anumită perioadă condiționează uitarea după trecerea acelei perioade.

Relațiile dintre cele două forme de encodare – incidentală și intențională – sunt relații de *interdependență*. Adeseori memorarea incidentală este numai începutul celei intenționale. Alteori memorarea intențională, ca urmare a exersării, a organizării începe să se realizeze cu o mare economie de timp și de efort, intrând în funcțiune aproape de la sine. Astfel, alături de cea intențională, memoria incidentală trebuie considerată un important mijloc psihic, cu ajutorul căruia omul își finalizează activitățile întreprinse, economisindu-și astfel energia.

2. Stocarea este procesul de reținere a informațiilor până în momentul, în care este necesară punerea lor în disponibilitate. *Durata stocării* (timpul, care se scurge între intrare și ieșirea informației din memorie) este extrem de variată. Uneori este foarte scurtă, materialul memorat ștergându-se aproape imediat, alteori medie, sunt și cazuri când aceasta acoperă chiar întreaga viață a individului.

Durata variabilă a stocării a stat la baza distingerii diferitelor tipuri de memorie: memoria de scurtă durată, memoria de durată medie, memoria imediată sau operațională, memoria tactică (similară cu cea de durată medie) și memoria strategică (similară celei de lungă durată), memoria de durată medie (scopul ei este de a realiza o confruntare, o sinteză între urmele stimulilor și experiențelor similare stocate anterior și datele noi, care urmează a fi memorate).

Unii autori sunt tentați să vorbească chiar de existența unei stocări permanente, în sensul că o informație, o dată intrată în memorie, rămâne permanent în ea, uitarea datorându-se incapacității de a găsi informația și nu procesului degradării sau dispariției ei. Faptul că o informație este inaccesibilă la un moment dat nu înseamnă că ea va fi în permanență indisponibilă, reamintirea ei fiind posibilă în alte momente.

Variabilitatea duratei stocării se explică în funcție de o serie de factori:

- natura și semnificația informațiilor memorate (cu sens sau fără sens, etc.);
- evenimentele cu un caracter personal se rețin mai mult timp decât cele neutre, impersonale (colegi de școală).

Una dintre problemele cu rezonanță practic aplicativă este cea a creșterii duratei stocării, în vederea sporirii productivității ei, care s-ar putea realiza prin:

- fixarea imediată a informației receptate, fie senzorial, prin legarea ei de alte informații, fie senzorial, prin notarea ei;
- repetarea mintală a informației de mai multe ori, fapt, care asigură atât reținerea mai îndelungată, cât și reactualizarea ei cu ușurință;
- verbalizarea conținutului informației;
- mărirea duratei de prezentare a stimulului sau pe cea a intervalelor dintre elementele lui etc.

Dinamica stocării implică fidelitate, amplificare și diminuare a materialului stocat.

- **Fidelitatea stocării** depinde de calitatea encodării (condiții corespunzătoare). Cel mai important mecanism al encodării și care îi asigură acesteia calitatea este cel al legării între ele a informațiilor, ce urmează a fi reținute (principiul asociațiilor). Recent a fost introdus chiar și termenul de memorie asociativă de către M.Kosslyn (1995). De exemplu, legăm obiectele de localizările lor spațiale, de alte obiecte sau de părți ale lor, memorăm prin asemănare și prin contrast.

Un alt mecanism, ce explică fidelitatea stocării, este cel al **consolidării**. Dacă asociațiile nu sunt întărite, consolidate în timp, ele se pot restructura astfel încât la „ieșire” să nu mai semene cu cele de la „intrare”. Consolidarea poate fi comparată cu dezvoltarea unui film: imaginea latentă existentă pe placa fotografică poate să dispară, dacă nu este stabilizată printr-un fixator chimic.

- Faptul că de-a lungul timpului conținutul materialului memorat nu rămâne identic cu cel însușit, ci suportă o serie de transformări și restructurări, ce conduc la *amplificarea, îmbogățirea și sistematizarea lui este evident*.

Rearanjarea activă a datelor (cuvintelor, informațiilor) permite ca la reactualizare ele să fie reamintite pe categorii chiar dacă fusese prezentate aleatoriu. Fenomenul poartă denumirea de „clustering” („înmănunchere”) – organizarea materialului pe categorii. Gruparea informațiilor în timpul stocării se realizează în funcție de o serie de criterii, cum ar fi:

- familiaritatea;
- relevanța personală;
- forma și sonoritatea;
- gradul de asemănare sau diferențiere.

Rolul pozitiv al organizării informațiilor are 2 argumente:

1) **economia de spațiu**; informația organizată, grupată în categorii, ocupă un spațiu mai mic decât cea neorganizată;

2) **facilitarea recuperării**: organizarea oferă posibilitatea de a recupera toată informația conținută de o unitate.

- Diminuarea, degradarea și dispariția (ștergerea) din memorie a materialului stocat are la bază *mecanismul uitării*. Cele mai frecvente „semne” ale uitării sunt: imposibilitatea reamintirii unor evenimente, date, informații etc. (fie în totalitate, fie doar parțial); recunoașterile și reproducerea mai puțin adecvate sau chiar eronate (informația inițială este înlocuită cu un substitut asemănător); lapsusul sau uitarea momentană, care durează doar o perioadă de timp, după care informațiile sunt reamintite.

Cele trei fenomene, la care ne-am referit – fidelitatea stocării, îmbogățirea conținutului stocat, degradarea materialului memorat – concomitent cu mecanismele adiacente lor, pun în lumină caracterul activ, dinamic al stocării. Totodată, ele relevă semnificația procesului stocării în șirul proceselor memoriei, de calitatea conservării depinzând în mare măsură calitatea procesului următor.

3. **Recuperarea** este procesul memoriei, care constă în scoaterea la iveală a conținuturilor encodate și stocate în vederea utilizării lor în funcție de solicitări și necesități. Unii autori consideră că procesul de „căutare” a informației în memorie se produce automat pe o traiectorie predeterminată. Pentru alții recuperarea este un proces activ, în care subiectul stabilește indicii de recuperare. Și alți autori au conceput recuperarea ca un proces desfășurat în cel puțin 2 etape: o etapă de *căutare inițială* și o etapă de *decizie* bazată pe caracterele apropiate ale informației recuperate.

Într-adevăr, uneori recuperarea are loc automat, aproape spontan, fără nici un fel de efort din partea subiectului, în timp ce alteori ea implică discursivitate, căutare, tatonare, efort. Simpla menționare a unui eveniment personal, cu mare încărcătură emoțională, este capabilă să declanșeze automat reamintirea lui cu nenumărate detalii („reactualizarea instantanee”).

Sunt însă și situații când simpla menționare a unui eveniment nu mai este suficientă pentru readucerea lui bruscă în minte, ci, dimpotrivă, apare necesitatea căutării lui asidue în memorie cu ajutorul unor întrebări, a revederii unor obiecte sau a evocării diferitelor împrejurări, în care a

avut loc encodarea. Fenomenul cunoscut sub denumirea „îmi stă pe vârful limbii” ilustrează un tip de „recuperare cu efort,” atunci când oamenii sunt convinși că știu ceva, dar par a nu fi în stare să-l extragă din memorie.

Recunoașterea și reproducerea reprezintă mecanisme ale recuperării:

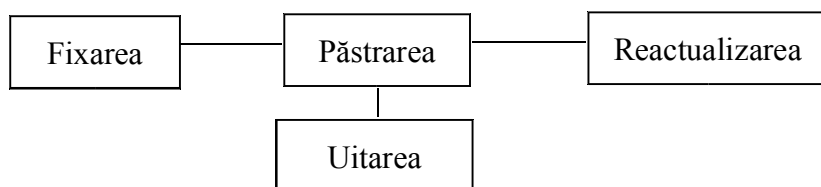

Fig. 11. Procesele memoriei.

Diferența dintre recunoaștere și reproducere constă în faptul că recunoașterea se realizează în prezența obiectului material (stimulului material, imaginii etc.), iar reproducerea se realizează în absența lui (stimulului ce trebuie reactualizat). De exemplu, elevul răspunde tema cu ajutorul caietului sau fără. Recunoașterea este relativ mai simplă, implicând doar procese de percepție, pe când reproducerea este mai complexă și dificilă, deoarece presupune apelul la gândire.

Un experiment a demonstrat că subiecții recunosc 42 de silabe și reproduc 12; recunosc 65 de cuvinte și reproduc 39; recunosc 67 de proverbe și reproduc 22. Iată de ce majoritatea studenților preferă testele de alegere multiplă (identificarea, recunoașterea conținuturilor prezentate), decât testele de compoziție sau de completare a cuvintelor lipsă, mult mai dificile (recuperarea, găsirea, descompunerea informației învățate anterior).

Recunoașterea presupune suprapunerea modelului actual peste cel aflat în mintea subiectului, pe când reproducerea – confruntarea și compararea mintală a modelelor în vederea extragerii celui optim. Ele se aseamănă prin aceea că dispun de forme involuntare și voluntare. Uneori recunoaștem pe cineva dintr-o dată, fără efort, alteori trebuie să depunem efort pentru a ne reaminti cine este, unde l-am cunoscut, cu ce ocazie, cum îl cheamă etc.

De asemenea, uneori reproducem fără efort o poezie numai auzindu-i titlul sau autorul, alteori este nevoie să facem apel și la alte informații pentru a ne-o reaminti. Atât recunoașterea, cât și reproducerea dispun de grade diferite de precizie. Astfel, ele pot fi foarte precise, riguroase, dar și vagi, imprecise memorării și păstrării.

Între procesele memoriei există o strânsă interacțiune și interdependență. Condițiile și conținutul memorării și reactualizării sunt strâns legate între ele, totuși dependența ultimului de primul nu trebuie absolutizată (nu este obligatoriu ca un material memorat ușor să fie la fel de ușor și repede reprodus).

Nici succesiunea lor (memorare – păstrare – reproducere) nu merită a fi absolutizată (sunt cazuri când un material memorat nu mai este reprodus, fiind „împins” în rezervorul inconștientului, nemaifiind reactualizat sau un material poate fi stocat, reprodus, dar nu și recunoscut, individul nedându-și seama de faptul că materialul respectiv a mai făcut obiectul conștiinței sale). Dereglarea succesiunii și a funcționării normale a proceselor memoriei stă adeseori la baza îmbolnăvirii ei. Interacțiunea normală, firească a proceselor memoriei reprezintă de aceea garanția funcționării optime și eficiente a ei.

4. Uitarea

Uitarea a fost studiată de H. Ebbinghaus (1885) și Jost (1897).

Multe din datele experienței anterioare se diminuează, se dezagregă, dispar din mintea noastră. Intervine așa-numitul fenomen al uitării, fenomen *natural, normal* și mai ales *relativ necesar*.

Uitarea intervine, așadar, ca o supapă, care lasă să se scurgă, să se elimine, ceea ce nu mai corespunde noilor solicitări. Între memorie și uitare există relații dinamice, fiecare acționând una asupra celeilalte, facilitându-se sau împiedicându-se reciproc.

Care sunt formele uitării ?

- Uitarea totală (ștergerea, dispariția, suprimarea integrală a datelor memorate și păstrate);
- Uitarea parțială (reproduceri mai puțin adecvate sau chiar eronate);
- Lapsusul (uitarea momentană, exact pentru acea perioadă când ar trebui să ne reamintim).

Ce uităm?

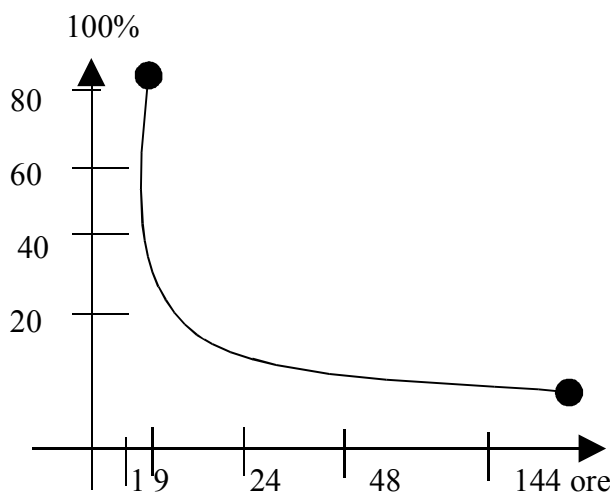
– Informațiile, care își pierd actualitatea, se devalorizează, nu mai au semnificație sau informațiile neesențiale, amănunțele, detaliile.

De ce uităm ?

– Cauza principală este insuficiența sau proasta organizare a învățării, sau stările de oboseală, surmenaj, anxietate.

Care este ritmul uitării?

Psihologul german H. Ebbinghaus, utilizând silabe fără sens, a demonstrat că uitarea este destul de mare, masivă chiar imediat după învățare și apoi din ce în ce mai lentă, aproape stagnantă (vezi *figura*); însă poate avea ritmuri foarte diferențiate în funcție de particularitățile materialului de memorat, cât și pe cele de vârstă și psihoindividuale. Curba uitării după H. Ebbinghaus:

Uitarea poate fi combătută prin eliminarea cauzelor, care conduc la instalarea ei și prin repetiție eficientă.

În principiu, memorarea și uitarea au un caracter selectiv. Nu uităm ceea ce este foarte important pentru noi. Interesele și sentimentele influențează puternic uitarea. S. Freud citează cazul unei fete, care, în ziua nunții, și-a amintit că uitase să se ducă în ajun la croitoreasă, să facă ultima probă la rochia de mireasă. Probabil ea nu dorea să se mărite cu acel tânăr, scrie Freud. Și într-adevăr, căsătoria lor s-a destrămat chiar din primul an.

Deși deseori e supărătoare, uitarea este indispensabilă. În lipsa ei, percepțiile s-ar amesteca mereu cu imagini vii, și orientarea în prezent ar deveni foarte dificilă. Apoi, uitarea e indispensabilă pentru că după moartea unei persoane îndrăgite să putem totuși continua o existență normală.

1.3. Formele memoriei

Pentru a organiza formele memoriei s-au elaborat numeroase criterii de clasificare:

I. *După natura materialului memorat, stocat și reactualizat:*

- a) memorie senzorială;
- b) memorie cognitivă;

- c) memorie afectivă;
- d) memorie motorie.

a) Între înregistrarea informației de către organele (senzoriale) receptoare și recunoașterea stimulului trece un oarecare timp, chiar dacă acesta este foarte scurt (de la $\frac{1}{3}$ din secundă până la 1–2 sec). Dacă n-ar exista un mecanism, care să stocheze informația receptată, aceasta n-ar putea fi prelucrată și, ca urmare, stimulul nu ar fi recunoscut. Funcția esențială a memoriei senzoriale constă în păstrarea informației senzoriale până când alte procese cognitive sunt capabile s-o preia, s-o analizeze, s-o interpreteze și să-i dea înțeles. Există tot atâtea tipuri de memorii senzoriale câte tipuri de senzații cunoaștem, însă cele mai frecvent studiate sunt: memoria vizuală sau iconică și memoria auditivă sau ecoică.

De exemplu, să ne gândim la o conversație, pe care o purtăm cu cineva. Dacă nu am dispune de memorie senzorială auditivă, multe dintre cuvintele, care se rostesc succesiv, ar fi pierdute, pentru că suntem preocupați tocmai de determinarea înțelesului a ceea ce ni s-a spus. Să presupunem în continuare că în timpul conversației o persoană introduce pentru o fracțiune de secundă capul pe ușa încăperii, în care ne aflăm, în același timp informația vizuală despre interlocutorul nostru nu dispare.

S-a constatat că are loc *specializarea în timp a anumitor analizatori* folosiți în activitățile mnezice: unii operează mai frecvent cu analizatorul vizual, alții cu cel auditiv, olfactiv sau tactil. Ideal ar fi ca fiecare om să dispună în egală măsură și la un înalt nivel de dezvoltare de toate formele memoriei senzoriale. Însă deoarece aceasta este aproape imposibil, atunci este bine ca fiecare să utilizeze acea formă, care-l servește mai bine și să-și dezvolte acea formă a memoriei cerută de profesiunea sau activitatea sa.

b) Unii oameni memorează și reactualizează cu o mai mare ușurință imaginile, desenele, figurile, în timp ce alții – noțiunile, conceptele, judecățile și raționamentele, ideile abstracte. În acest caz vorbim de existența memoriei cognitive (de cunoaștere), care în funcție de conținutul ei poate lua forma memoriei *intuitiv-plastice*, fie forma memoriei *verbal-logice*.

c) Dar oamenii nu rețin doar faptele de cunoaștere, ci și propriile lor trăiri afective (emoțiile, dispozițiile, sentimentele, pasiunile). Trăsăturile afective nu sunt doar momentane, ele nu se pierd o dată cu consumarea lor, ci lasă urme în psihic și pot fi scoase din nou la lumină, retrăite chiar, desigur nu cu aceeași intensitate, durată și expresivitate. Aceasta este memoria *afectivă* sau *emoțională*.

a) Alături de informația cognitivă și de trăiri afective, omul reține în memoria sa și descrie mișcări, operații sau acțiuni efectuate. Acest lucru n-ar fi posibil în absența memoriei *motorii* (de exemplu scrisul, înotul, mersul pe bicicletă).

II. După durata menținerii informației există:

- a) memorie de scurtă durată (efemeră);
- b) memorie de lungă durată;
- c) memoria operativă.

a) S-a demonstrat că o secvență scurtă de informații este repede uitată (după mai puțin de 20 sec.) dacă subiectul execută o altă sarcină înainte de reamintire. Deci înainte de a fi fixată și depozitată informația este vehiculată pentru scurt timp și mai la suprafață, constituind conținutul memoriei de scurtă durată. De exemplu, în cursul unei conversații uităm numele unor persoane, care ne-au fost prezentate câteva clipe mai înainte; dacă formăm un număr de telefon obținut de la informații fără a-l fi notat și postul respectiv sună ocupat, ne vom afla în situația de a solicita din nou numărul de la informații, deoarece l-am uitat. Memoria de lungă durată este tezaurul cunoștințelor noastre (*tab. 3*).

Tabelul 3

Deosebiri ale memoriei de scurtă durată și de lungă durată

MSD	MLD
informații imediate, recente, mai mărunte, momentan	informații semnificative, valoroase și utile pentru individ

semnificative	
limitată, redusă (7 unități – valoarea medie optimă)	practic nelimitată
maximum 15–20 sec.	practic nelimitată (chiar și o viață întreagă)
fonologică (sunete)	semantică (înțelesuri)
prin repetiție de menținere	prin repetiție elaborată (organizare)
fragilă, puțin productivă; predispusă degradării rapide	trainică, extrem de productivă, predispusă la extindere și întărire
directă și imediată	indirectă și care necesită efort, încordare
primară	secundară

Unii cercetători consideră că memoria de scurtă durată nu este structural distinctivă de memoria de lungă durată, ea este practic o parte a memoriei de lungă durată, și anume partea ei activă, deci o memorie de lucru.

Memoria operativă este prevăzută pentru păstrarea informației pe un anumit termen, predeterminat, necesar pentru efectuarea unor operații. Durata memoriei operative este de la câteva secunde până la câteva zile.

III. După posibilitatea verbalizării conținutului activității de memorie există:

- a) memorie *explicită*;
- b) memorie *implicită*.

a) memoria *explicită* este *memoria conștientă* (memorarea unui material, de care cineva este conștient), directă, voluntară. Memoria explicită este cea verbalizată, cea, care poate fi exprimată în cuvinte, conținutul căreia poate fi declarat;

b) memoria *implicită* este *memoria inconștientă* (memoria unui material, de care cineva nu este conștient), indirectă, involuntară. Ea are un conținut, ce nu poate fi verbalizat, ea se mai numește memoria procedurală (exemplu: este mai ușor uneori să arăți, să prezinți, decât să vorbești despre o acțiune).

S-a constatat că amnezicii obțin performanțe slabe la testele de memorie explicită (reamintirea cuvintelor învățate anterior) și rezultate bune la testele de memorie implicită (completarea cuvintelor lipsă dintr-o listă, în care erau cuvinte noi pe lângă cele din lista inițial învățată).

IV. După criteriul complexității memoriei există:

- a) memorie *inferioară*;
- b) memorie *superioară*.

Memoria inferioară o constituie formele simple ale memoriei și cele ale animalelor.

Memoria superioară este un produs al vieții sociale, ea rezultă din educație, învățare.

V. După existența unui mijlocitor între subiect și obiect există:

- a) memorie *nemijlocită*;
- b) memorie *mijlocită*.

Memoria nemijlocită reprezintă relația directă dintre subiect și obiectul de memorat.

Memoria mijlocită presupune prezența semnelor, simbolurilor în calitate de unealtă.

Această clasificare se suprapune foarte mult cu clasificarea precedentă (memoria inferioară = memoria nemijlocită).

VI. După factorul implicării inteligenței în actul memoriei există:

- a) memorie *mecanică*;
- b) memorie *logică*.

Memoria mecanică este acea memorie, care refuză implicarea inteligenței, nu pune pe prim-plan înțelegerea conținutului, este de obicei, memorie tip fotografiere, toceală.

În acest sens, materialul de memorizat este de 2 feluri:

- inteligibil, care se pretează înțelegerii și
- neinteligibil sau fără sens (de exemplu: șiruri de numere.)

Memoria logică apelează la inteligență.

VII. După numărul de subiecți ai memoriei există:

- a) memorie *individuală*;
- b) memorie *colectivă*.

Memoria *individuală* este memoria unui individ concret.

Memoria *colectivă* presupune un subiect colectiv, unde sunt prezenți doi sau mai mulți subiecți ai memoriei: o națiune, un popor, un grup academic.

VIII. După originea apariției memoriei există:

- a) memorie *biologică*;
- b) memorie *social-culturală*.

Memoria *biologică* are la bază genele, cromosomii, deci informația biologică, codul genetic al persoanei (de exemplu: copiii răpiți de animale au o memorie de tip biologic).

Memoria *social-culturală* este un produs al aflării în societate și în condițiile culturii, deci existența limbajului, anumitor proceduri de memorare a materialului, este o memorie elaborată.

IX. După prezența intenției de a memora există:

- a) memorie *voluntară*;
- b) memorie *involuntară*.

Memoria voluntară are două caracteristici:

- prezența scopului, a intenției;
- prezența efortului volitiv.

Memoria involuntară reprezintă procesul, ce se produce de la sine și presupune lipsa scopului și efortului.

X. După logica conținutului memoriei există:

- a) memorie *episodică*;
- b) memorie *semantică*.

Memoria *episodică* este cea a evenimentelor, în care am fost implicați, memoria întâmplărilor, faptelor, pe care le-am săvârșit, anume această memorie ne formează autobiografiile și se mai numește memorie bibliografică.

Memoria *semantică* este memoria cunoștințelor de tot felul, legităților, ce nu sunt legate de timp, de loc și de persoană (de exemplu; „Cine este Newton?” – fizician).

1.4. Factorii și legile optimizării memoriei

Procesele memoriei se realizează mai ușor sau mai greu, mai repede sau mai încet, cu un consum mai mare sau mai mic de energie și timp, cu o eficiență crescută sau scăzută în funcție de o serie de factori.

Aceștia ar putea fi împărțiți în 2 mari categorii:

- 1) **particularitățile materialului de memorizat;**
- 2) **trăsăturile psihofiziologice ale subiectului.**

▪ Prima categorie include: **Natura materialului**, care poate fi intuitiv obiectual sau abstract, descriptiv sau explicativ-rațional, semnificativ sau lipsit de sens logic, teoretic sau utilitar-pragmatic. Cercetările au demonstrat că se întipărește mai ușor un material intuitiv-senzorial (imagini ale obiectelor) decât unul simbolic-abstract (cuvinte). Vârsta modifică însă această legitate, studenții reproducând mai ușor cuvintele abstracte decât imaginile intuitive. Un material verbal semnificativ (un poem, un fragment în proză) – mai bine decât altul nesemnificativ (grupaje de litere fără sens logic).

▪ **Organizarea materialului** (grad mare, mediu, redus). Se înțelege că un material, care dispune de un grad mare de organizare și structurare, va fi mai bine memorat decât altul cu organizare și structurare mai reduse. Organizarea în serie a materialului produce un efect interesant, în funcție de poziția *ocupată de materialul în serie*. Investigațiile au demonstrat că elementele de la începutul și sfârșitul seriei sunt mai bine memorate decât cele de la mijlocul ei.

Reținerea mai bună a elementelor de la începutul seriei a fost numită *efect de primaritate* (MSD), iar cea de la sfârșitul seriei, *efect de recentă* (MLD).

▪ **Omogenitatea materialului** produce următoarele 3 efecte: 1) efectul Robinson (1924) – o serie omogenă (numai litere, cuvinte sau figuri geometrice) este memorată mai rapid; 2) efectul Restorff (1932) – elementele eterogene plasate într-o serie mai mare de elemente omogene sunt reținute mai bine decât acestea din urmă (exemplu: perechile neomogene, decât cele omogene); 3) efectul Underwood (1950) materialele cu un grad mare de omogenitate se rețin mai greu comparativ cu cele cu un grad mai scăzut de omogenitate.

▪ **Volumul materialului.** S-a constatat că numărul de repetiții necesar memorării unui material este cu atât mai mare cu cât materialul este mai amplu. S-au stabilit două legi în acest sens:

1) dacă materialul de memorat crește în progresie aritmetică, timpul de memorare crește în progresie geometrică (Lyon a demonstrat deja din a. 1914 că pentru a memora 50 de cuvinte sunt necesare 2 minute, pentru 100 de cuvinte 9 minute, iar pentru 1000 de cuvinte 165 de minute);

2) în condiții egale de exersare, materialul lung se amintește mai bine decât materialul scurt (Robinson a demonstrat că 6 silabe se reamintesc în proporție de 71%, 12 silabe – 78%, iar 18 silabe în proporție de 81%), deci dificultatea unei sarcini nu este direct proporțională cu lungimea ei.

Miller a remarcat că volumul informațiilor reținute în același timp este de 7+2 unități informaționale, pe care le-a denumit prin termenul (intraductibil) de *chunk*. Un chunk este o structură integrată de informații. Dacă îmi amintesc o parte a unui chunk, îmi voi aminti întregul ansamblu. Așadar, chunkul se referă la unitățile de semnificații.

▪ Alte particularități ale materialului:

- familiaritatea (frecvența utilizării în plan verbal sau acțional a stimulului);
- semnificația (ca și în cazul familiarității, gradul înalt de semnificație influențează pozitiv memorarea);
- caracterul agreabil sau dezagreabil al materialului de memorat influențează de asemenea productivitatea memorării. Astfel, materialul agreabil se reține mai bine decât cel dezagreabil, iar cel dezagreabil este reținut mult mai bine în raport cu cel indiferent.

A doua categorie include *trăsăturile psihofiziologice ale subiectului*:

- gradul de implicare în activitate;
- starea subiectului (oboseală, sănătate);
- modul de învățare;
- motivația;
- atitudinile și înclinațiile acestuia;
- repetarea optimă (subînvățarea creează „iluzia învățării”, iar supraînvățarea conduce la instalarea inhibiției de protecție, la apariția stării de saturație și a trebuinței de evitare. Deci dacă pentru memorarea unui material au fost necesare 10 repetiții, cele suplimentare nu trebuie să depășească 5).

În urma datelor experimentale se pot formula următoarele concluzii: intervalul optim de efectuare a repetițiilor este fie de minute (5–20), fie de zile (1–2 zile); repetiția activă, realizată independent (cu redarea pe dinafară a textului) este superioară repetiției pasive (bazată doar pe recitirea textului); repetiția încărcată cu sens, cu semnificație este mai productivă comparativ cu cea mecanică; repetiția planificată, ritmică este în avantaj față de cea accidentală; în sfârșit, repetiția făcută din plăcere, din nevoia resimțită din interior de a reține informațiile este mai eficientă, decât repetiția făcută din obligație.

Cercetările au demonstrat că reținem 10% din ceea ce citim, 20% din ce auzim, 30% din ce vedem, 50% din ce vedem și auzim în același timp. Deci cu cât acțiunile cognitive sunt mai complexe, crește și productivitatea memoriei.

Sintetizând factorii facilitatori ai memorării, am putea concepe modul de organizare optim al învățării unui curs, în condițiile, în care ne este complet necunoscut.

Prima etapă ar constitui-o *familiarizarea cu textul*, presupunând o lectură rapidă a întregului material, pentru orientare. Apoi se impune *aprofundarea ideilor*: se fragmentează cursul după principalele teme și se urmărește deplina înțelegere și sistematizare a primei teme etc. până la înțelegerea întregului curs. Înțelegerea aprofundată asigură în mare măsură memorarea. Totuși, sunt date, definiții, clasificări, care cer o muncă specială de fixare. Prin urmare, a treia fază implică o *memorare analitică*, când memorăm ceea ce nu am reținut și revedem fișele întocmite anterior, subliniind ceea ce ne interesează.

Penultima etapă reprezintă o *fixare în ansamblu*, când recapitularea întregului material e însoțită de întocmirea unor scheme (idei principale).

În fine, în ajun de examen se impune recapitularea acestor scheme, care ne ajută să putem aborda subiecte de sinteză, presupunând cunoștințe din diferite lecții.

În cazul însă când audiem cursul și participăm la seminarii, învățarea se desfășoară puțin altfel. Familiarizarea se realizează audiind prelegerile. Faza de aprofundare analitică se produce pregătind seminariile și participând la discuții. În perioada de pregătire a examenului ar trebui să fie necesare doar memorarea analitică, fixarea în ansamblu și recapitularea schemelor.

1.5. Diferențele individuale și calitățile memoriei

1. Nu toți oamenii memorizează, păstrează și actualizează experiența la fel.

Aceasta face ca oamenii să se diferențieze între ei, să apară diferențe individuale. Unii întipăresc mai ușor, alții – mai greu, unii într-un timp mai scurt, alții într-un timp mai lung, unii au o memorie vizuală, auditivă, gustativă, olfactivă mai bună, alții dimpotrivă. Este necesar cu fiecare să se folosească acel tip de memorie, care-l avantajează mai mult, să-și dezvolte acea formă a memoriei pe care îl solicită profesia sa.

Calitățile memoriei se concretizează diferit la fiecare individ. Uneori, atunci când aceste proprietăți sunt sau foarte puternice sau foarte slabe, ele pot deveni elemente distinctive în descrierea personalității noastre.

2. În procesul funcționării sale memoria își formează o serie de calități, cele mai importante fiind:

- *volumul memoriei* – cantitatea de material, pe care-l putem memoriza, păstra și reactualiza. Există persoane, cărora li se spune că sunt niște „enciclopedii ambulante”, având un volum de informație stocată extrem de bogat;

- *elasticitatea, mobilitatea și suplețea memoriei* – capacitatea de a acumula cunoștințe mereu noi, a le organiza și reorganiza eficient pe cele vechi; capacitatea de a corela informația nouă cu cea deja cunoscută și de a modifica în corespundere cu necesitățile actuale.

3. *Viteza (rapiditatea) memorizării* – viteza (ușurința) fixării informației. Persoanele cu o viteză înaltă de memorizare depun un efort redus, engramarea (întipărirea) se realizează cu economie de timp și de repetiții.

Exactitatea reactualizării indică gradul de precizie, corectitudine și acuratețe a recunoașterii și reproducerii materialului anterior memorat.

Fidelitatea redării se referă la măsura, în care informația actualizării corespunde cu cea întipărită.

Promptitudinea reactualizării se referă la viteza, cu care reușim să actualizăm un material învățat. Persoanele, la care promptitudinea reactualizării are un nivel înalt de dezvoltare, realizează foarte rapid recunoașterea și reproducerea informației, imediat după stimulare.

Cercetările psihologice au demonstrat că se reține:

- ▲ 10 % din ceea ce citim,
- ▲ 20 % din ce auzim,
- ▲ 30 % din ce vedem,
- ▲ 50 % din ce vedem și auzim în același timp,
- ▲ 80 % din ce spunem,
- ▲ 90 % din ce spunem și facem în același timp.

Calitățile memoriei pot fi educate, modelate, ridicate la noi niveluri funcționale. Cunoșcând care este calitatea ce-i lipsește, omul poate lua anumite măsuri în vederea formării și dezvoltării ei.

Tema 2. GÂNDIREA

2.1. Delimitări conceptuale

Gândirea ocupă un loc central în psihologie, astfel s-au exprimat doi cunoscuți psihologi americani (Lindsay și Norman, 1980) – „Gândirea reprezintă, poate, subiectul cel mai important al întregii psihologii”. Deoarece toate creațiile artei și științei își au originea în gândire, „ea este de o importanță evidentă” – nota un alt psiholog (Gilhody, 1988).

Cu timpul în psihologia gândirii au avut loc diversificarea și polarizarea concepțiilor. Gândirea ca instrument și potențialitate de cunoaștere este studiată de filosofie (epistemologie), de logică (legile gândirii juste și exacte) și de psihologie.

Gândirea se definește ca procesul cognitiv de însemnătate centrală în reflectarea realului care, prin intermediul abstractizării și generalizării coordonate în acțiuni mintale, extrage și prelucrează informații despre relațiile categoriale și determinative în forma conceptelor, judecăților și raționamentelor.

Gândirea este trăsătura distinctivă cea mai importantă a psihicului uman, definitorie pentru om ca subiect al cunoașterii logice, raționale. Este așa deoarece gândirea produce modificări de substanță ale informației cu care operează. Dacă celelalte mecanisme psihice produc modificări superficiale, natura informației, rămânând aceeași, gândirea modifică natura informației, ea face saltul de la neesențial la esențial, de la particular la general, de la concret la abstract, de la exterior – accidental la interior – invariabil.

De asemenea, gândirea antrenează toate celelalte disponibilități și mecanisme psihice în realizarea procesului cunoașterii nu doar pe cele de ordin cognitiv, după cum s-ar părea la prima vedere, ci și pe cele afectiv-motivaționale și volitiv-reglatorii. Gândirea orientează, conduce, valorifică maxim toate celelalte procese și funcții psihice.

Ca urmare a intervenției ei, percepția devine observație, deci o percepție cu scop, ordonată și planificată; comunicarea informațiilor dobândește înțeles, fiind subordonată prin gândirea normelor logicii; memoria intră în posesia unei forme superioare de memorare, și anume memorarea logică, ce o completează și o depășește pe cea mecanică; voința își precizează mult mai bine scopurile pe baza predicției, își fixează mult mai ușor planuri, folosindu-se de judecăți și raționamente.

În sfârșit, centralitatea gândirii în procesul cunoașterii se explică și prin capacitatea ei de a-și reintroduce propriile produse (idei, concepții, teorii) în circuitul informațional, devenind, în felul acesta, un declanșator al unor noi procese intelectuale.

Din punct de vedere descriptiv-explicativ gândirea este definită astfel: proces psihic de reflectare a însușirilor esențiale și generale ale obiectelor și fenomenelor, a relațiilor dintre acestea, în mod mijlocit, generalizat, abstract și cu scop prin intermediul noțiunilor, judecăților și raționamentelor.

Pentru a explica această noțiune complexă să purcedem la prezentarea celor mai semnificative ***caracteristici psihologice ale gândirii***:

1. Caracterul informațional-operațional.

Gândirea este un mecanism de prelucrare, interpretare și evaluare a informațiilor. Ea nu se mulțumește, așa cum face percepția, cu însușirile exterioare ale obiectului și fenomenelor, ci accede la surprinderea însușirilor interne ale acestora și mai ales a relațiilor dintre ele.

2. Caracterul mijlocit și mijlocitor.

Gândirea nu operează asupra realului, asupra obiectelor și fenomenelor, ci asupra informațiilor furnizate de senzații, percepții și reprezentări. Ea este mediată de informațiile stocate în memorie și poate cel mai pregnant, gândirea este mijlocită de limbaj. Deci, valoarea și calitatea gândirii vor depinde de calitatea factorilor mijlocitori. Dar și gândirea le mijlocește și le

influențează pe toate celelalte, contribuind la sporirea eficienței lor. Ea atribuie un înțeles imaginilor perceptivă, utilizează denumiri verbale, se implică activ în marea majoritate a procedurilor imaginației, direcționează fluxurile afectiv-motivaționale, contribuie la realizarea reglajului voluntar.

3. *Caracterul generalizat și abstractizat.*

Generalizând și făcând abstracție de la obiectivele concrete, gândirea se îndepărtează doar aparent de realitate, ceea ce-i oferă posibilitatea de a se debara de încărcătura elementelor nesemnificative.

4. *Caracterul finalist.*

Omul își stabilește scopul nu în timpul desfășurării activității, ci cu mult înainte de a trece la executarea ei. Când gândirea s-a finalizat într-un anumit produs (idee, judecată, raționament), se trece adeseori la raționalizarea lor. Omul nu gândește doar de dragul de a gândi, ci cu un dublu scop: pentru a-și declanșa, organiza și optimiza propria sa activitate, fie pentru a justifica sau motiva prin explicații și argumente acțiunile deja săvârșite, chiar dacă aceste cauze sunt altele decât cele care au stat realmente la baza comportamentelor executate.

5. *Caracterul multidirecțional.*

Spre deosebire de alte mecanisme psihice orientate spre o singură dimensiune temporală (percepția spre prezent, memoria spre trecut, imaginația spre viitor), gândirea le cuprinde pe toate cele trei. Prin aceasta, ea servește la permanenta ordonare și corelare a diferitelor „stări” ale obiectului cunoașterii.

Sistematizând și sintetizând ideile mai multor autori, putem spune că gândirea se compune din următoarele **unități de bază** (componente):

- *imaginea* – reprezentarea mentală a unui obiect specific, unitatea cea mai primitivă a gândirii;
- *simbolul* – o unitate mai abstractă, care redă obiectul, evenimentul, cel mai simplu simbol fiind cuvântul;
- *conceptul* – o etichetă pusă unei clase de obiecte, evenimente, care au în comun câteva atribute;
- *operația* – acțiune interiorizată, reversibilă, care servește la formarea conceptelor sau la rezolvarea problemelor;
- *regula sau legea* – cea mai complexă unitate a gândirii, ce presupune stabilirea relației dintre două sau mai multe concepte.

Când utilizăm simboluri sau concepte, imagini interne și când rezolvăm mental probleme, spunem că gândim.

Unii autori pun semnul egalității între gândire și inteligență. Abia în anii '40 Gaston Viand precizează că *inteligența* este facultatea de a cunoaște și înțelege sau eficacitatea mentală (randamentul mecanismelor mintale). Așadar, inteligența include în sine gândirea, dar nu se reduce la ea. Există o relație de interdependență între ele, dar nu trebuie să se ajungă la identificarea lor.

2.2. Operațiile fundamentale ale gândirii

1. Analiza și sinteza

Dacă analiza și sinteza senzorială presupun acțiunea în plan material (obiectual), atunci analiza și sinteza ca operații ale gândirii implică acțiunea în plan mental. Aceste operații sunt corelative. Astfel, în timp ce analiza presupune dezmembrarea mentală a obiectelor în elementele lui componente în vederea determinării proprietăților esențiale, sinteza pornește de la însușirile date izolat, reconstituind mental obiectul. Și nu este o simplă asociere, ci o relaționare logică a părților pentru dezvăluirea specificului (desprinderea obiectului dintr-un ansamblu haotic și includerea lui într-o clasă).

2. Abstractizarea și generalizarea

Sunt strâns legate de analiză și sinteză, de altfel, continuări sau exprimări ale lor în plan mintal.

Abstractizarea este operația gândirii prin care se evidențiază însușirile esențiale și omiterea, înlăturarea celor neesențiale (o analiză selectivă). Prin operația de abstractizare se ajunge să se rețină în plan mintal doar însușirea comună. De exemplu: toți sunt oameni și au aceleași drepturi, abstracție făcând de vârstă, sex, apartenență etnică, profesie etc.

Generalizarea este o operație predominant sintetică și înseamnă reunirea însușirilor unui obiect asupra unei categorii de obiecte. De exemplu: simptomele, ce apar în câteva cazuri de îmbolnăviri, sunt considerate a fi caracteristice pentru anumită boală în genere. Sau ceea ce se constată prin examen microscopic și analiză chimică la un țesut celular se dă ca atribut general al acestei categorii de țesuturi.

3. Comparația

Este o operație a gândirii implicată ca premisă sau ca mijloc în toate celelalte și presupune stabilirea mintală a asemănărilor și deosebirilor dintre obiecte și fenomene pe baza unui criteriu. Ea este considerată de marea majoritate a psihologilor o structură logică elementară a gândirii, o operație primară.

Comparația începe cu un act sintetic (care constă în corelarea însușirilor), continuă cu unul analitic (deci desprinderea asemănărilor și deosebirilor) și se finalizează printr-o nouă sinteză și generalizare (ceea ce este comun unește însușirile respective). S-a constatat că similitudinea, cât și deosebirea mare îngreuiază comparația, iar operarea pe baza materialului verbal asigură un randament crescut al comparației.

4. Concretizarea logică

Concretizarea este un proces de ilustrare sau de lămurire a unei teze generale cu ajutorul unui exemplu, trecerea de la abstract la concret. Concretul logic este obiectul mintal categorial; el este forma sub care există conceptul. Există cazuri când studenții, deși dețin generalul și definesc bine o noțiune, nu pot opera cu relațiile cuprinse în ea, mai ales atunci când este vorba de rezolvarea unor probleme practice (unde se implică obiecte complexe și nicidecum cu însușiri izolate ale acestora).

5. Sistematizarea este ordonarea minată și consecutivă a obiectelor, care la momentul dat se află în haos, dezordine. Altfel spus, a pune lucrurile în relațiile lor logice, normale.

6. Particularizarea este operația prin care se stabilesc trăsăturile specifice, proprii doar obiectului dat. Se stabilește originalitatea unui obiect sau a unei persoane.

2.3. Formele logice ale gândirii

Dacă gândirea este un proces, înseamnă că ea produce ceva, ceea ce produce gândirea constituie un conținut. Se știe că orice conținut tinde să aibă o formă. Forma pentru conținut este spațiul, în care acest conținut există și limitele acestui conținut. Forma organizează și structurează conținutul și prin aceasta îi dă entitate.

Prin urmare, am putea defini formele logice ale gândirii ca producții intelectuale organizate și structurate într-un anumit fel și constituind un întreg, o entitate. Deci forma logică a gândirii constituie învelișul conținutului gândirii, în care acest conținut poate să existe și să funcționeze.

Există trei forme logice ale gândirii:

- noțiunea;
- judecata;
- raționamentul.

Noțiunea este forma elementară a gândirii, celelalte fiind mai complexe. Noțiunea constituie un construct cognitiv, ce depășește conținutul nemijlocit al percepției. Noțiunea este reflectarea a ceea ce este dincolo de percepție. Dar ea se constituie cu sprijinul percepției. Noțiunea definită sintetic, concentrat reprezintă *esența* reflectată a lucrului. Conținutul, corespondentul noțiunii în plan senzorial este imaginea perceptivă.

Sinonimele termenului „noțiuni” sunt *concept, categorie*. Noțiunea reprezintă partea spirituală, ideală a cuvântului, căci acesta ca semn are două părți: corp sonor (șirul de litere) și sens (semnificația).

Termenul exprimă o noțiune științifică, nu una empirică, obișnuită. Fiecare știință își elaborează sistemele sale de concepte, iar aceste concepte sunt experimentate prin termeni.

Pot fi identificate următoarele *feluri* de noțiuni:

1) noțiunea *concretă* – este aceea, care are numai un corespondent perceptiv; noțiunea *abstractă* nu are aceste corespondente (exemplu: curaj, ideal);

2) noțiuni *teoretice* – sunt noțiunile definite precis, exact, clar, după toate rigorile, exprimate prin termeni. Noțiuni *empirice* – sunt noțiuni exprimate vag, prezintă caracteristici neesențiale;

3) noțiunea *gen – specie* (exemplu: floare – crin) ;

4) noțiuni *independente* – pot exista numai singure (exemplu: soare, geantă);

Noțiuni corelative – pot exista numai în perechi și sunt opuse (exemplu: dragoste – ură).

5) noțiuni *logice* – cu statut de standard, etalon, produs al unei colectivități umane. Noțiuni *psihologice* – ce reflectă înțelegerea obiectului dat de individul concret și poate avea particularitățile sale individuale. La oamenii foarte dezvoltați noțiunile psihologice corespund celor de etalon.

Judecata – este o formă a gândirii, prin care subiectul afirmă sau neagă ceva (despre ceva). Judecata este alcătuită din noțiuni.

Structura judecății:

– subiectul logic;

– predicatul logic.

Subiectul – este acel ceva, despre care se afirmă sau se neagă un lucru.

Predicatul – exprimă afirmația sau negația. (Predicatul logic afirmă sau neagă starea obiectului).

Diverse judecăți:

I. După cum se neagă sau se afirmă ceva:

a) afirmative (exemplu: psihologia este o știință);

b) negative (exemplu: gândirea nu este o stare psihică);

c) nedefinite (exemplu: Marina este sora mea).

II. După raportul de adevăr:

a) adevărate (exemplu: Mingea are formă specifică);

b) false (exemplu: vara ninge).

III. Judecăți de relație – se stabilește legătura dintre două sau mai multe obiecte.

IV. Judecăți de apartenență – se stabilește dacă un lucru aparține unui grup.

V. Judecăți de valoare – subiectului logic i se atribuie o valoare (exemplu: bun, frumos).

Raționamentul este o formă logică a gândirii, prin care se obțin informații noi din combinarea celor deja existente în memorie. Există două feluri de raționamente:

1) inductive – constituie modalitatea de producere a unei ipoteze generale pe baza unor date particulare (de la simplu la complex);

2) deductive – prin care se urmărește obținerea de noi informații pe baza unor premise date.

Raționamentele deductive sunt de trei tipuri:

1) *silogistic* – este compus din trei judecăți – două premise și concluzia (exemplu: Toți oamenii sunt muritori. Socrate este om = Socrate este muritor);

2) *ipotetico-deductiv* alcătuit din trei judecăți, dintre care prima exprimă condiționarea unui fenomen de alt fenomen, iar concluzia apare ca o consecință. De obicei, concluzia este o ipoteză, o presupunere (exemplu: Dacă e ziuă, atunci e lumină. E ziuă = deci e lumină)

3) *liniar* – este alcătuit din două premise și o concluzie. Premisele exprimă relația dintre două noțiuni, două obiecte, două fenomene etc., iar concluzia exprimă relația dintre obiectele neadiacente (exemplu: Ion este mai mare ca Victor. Nicu este mai mic ca Victor = Deci Ion este mai mare ca Nicu și Victor).

2.4. Clasificarea gândirii. Criterii de clasificare

Gândirea omului nu este uniformă, nu funcționează la fel la toți oamenii sau la unul și același om în momente și în situații diferite. Există numeroase tipologii, ne vom referi însă doar la câteva criterii, și anume:

I. După orientare:

- a) gândirea direcționată;
- b) gândirea nedirecționată.

Gândirea direcționată sau directă este sistemică și logică, deliberată și intenționată, ghidată de scop, cu ajutorul ei oamenii rezolvă probleme, formulează legi, își realizează obiectele propuse (drept exemplu tipic este sinectica, care se bazează pe respectarea unor reguli, pesupune critică și discuții contradictorii).

Gândirea nedirecțională sau nondirectivă se caracterizează prin mișcarea liberă spontană a gândurilor, fără a fi orientată de un scop sau de un plan. Ea este implicată de imaginație, fantezie, reverie, oamenii recurgând la ea pentru a se relaxa. Gândirea nedirecționată are o mare importanță în pregătirea momentului gândirii direcționate, productive, creatoare, contribuind astfel indirect la soluționarea problemelor (drept exemplu poate servi brainstormingul, ce favorizează imaginația liberă, chiar aberantă, asociația spontană a ideilor după principiul „cantitatea generează calitatea”, eliminarea criticii, dușman al imaginației).

II. După tipul operațiilor presupuse:

- a) gândirea algoritmică;
- b) gândirea euristică (redate în *tabelul 4*):

Tabelul 4

Gândirea algoritmică	Gândirea euristică
– rigidă	– flexibilă
– strict determinantă	– în curs de determinare
– maxim automatizată și stereotipizată	– implică analiza prealabilă
– fixă și reproductivă	– decizia este plastică și inovatoare
– grad mare de standardizare	– grad mare de flexibilizare
– rutinieră, stăpânind teorii deja cucerite	– evolutivă, descoperind teorii noi
– presupune prudență, comoditate	– atitudini de inițiativă, independență.
– situații obișnuite	– condiții incerte, noi

Gândirea algoritmică este bazată pe trecerea succesivă de la un „pas” la altul, ceea ce va conduce în mod cert la rezolvarea problemei, pe când gândirea euristică are caracter arborescent, din fiecare „nod” subiectul trebuind să aleagă o cale din mai multe posibile, este o „scurtătură”, care ajută la reducerea efortului mental rezultat sigur (încercări și erori).

III. După finalitate:

- a) gândirea reproductivă;
- b) gândirea productivă;
- c) gândirea critică.

Distincția dintre primele două tipuri de gândire a fost introdusă de către psihologul german Selz, care consideră că procesul gândirii trece treptat de la nivelul reproductiv al completării lacunelor dintr-o problemă la nivelul productiv al elaborării unor soluții noi. Drept exemplu poate servi o întâmplare din viața celebrului matematician Gauss. Pe când acesta avea 6 ani, profesorul a dat elevilor să calculeze cât mai rapid suma numerelor de la 1 la 10. În timp ce colegii lui mai calculau încă, Gauss a sesizat o nouă legătură – faptul că suma termenilor din poziții extreme este 11, deci suma finală va fi 55.

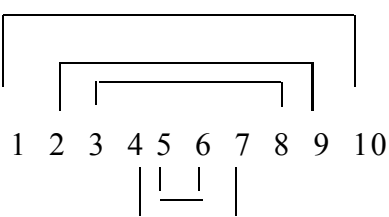

Fig. 12. Exemplu de gândire productivă.

Primul mod de operare al gândirii este simplist, automatizat și stereotipizat, pe când al doilea este creativ.

Gândirea *critică* se concentrează pe testarea și evaluarea soluțiilor și exploatărilor posibile.

IV. După sensul de evoluție există:

- a) gândirea divergentă;
- b) gândirea convergentă.

Gândirea divergentă manifestă tendința de diversificare și multiplicare a soluțiilor în raport cu punctul inițial de plecare, fiind semnul distinctiv al flexibilității și mobilității intelectuale a individului (prezența unor capacități cum ar fi: generarea cât mai multor produse, combinarea elementelor pentru obținerea cât mai multor variante etc).

Gândirea convergentă se mișcă în sens invers de la diversitate la unitate. Ea cuprinde capacități de tipul următor: de a comprima un număr variat de structuri semantice într-un număr relativ limitat, de a forma concepte pornind de la atributele obiectelor și fenomenelor etc.

Guilford demonstrează că în gândirea convergentă relațiile sunt extrase din informația dată. Spre deosebire de ea, în gândirea divergentă există o mai mare libertate în producerea informației, dar nu totală. Gândirea divergentă a fost considerată caracteristica distinctivă a *creativității*, pe când gândirea convergentă, caracteristică distinctivă a *inteligenței*.

V. După demersurile logice:

- a) gândirea inductivă;
- b) deductivă;
- c) analogică (analoagă).

Gândirea inductivă facilitează extragerea și formularea unei concluzii generale dintr-o multitudine de cazuri particulare. Ea surprinde *regularitatea*, ceea ce este comun, constant invariabil.

Gândirea deductivă reprezintă mișcarea cunoașterii în sens invers celei inductive, deci de la general la particular; este un excelent mijloc de a controla conceptele, relațiile și legile obținute prin gândirea inductivă.

Prin gândirea deductivă, pornind de la o serie de legități deja stabilite, omul tinde spre obținerea unor noi informații și ajunge întotdeauna la o anumită concluzie.

Gândirea analogică constă în stabilirea similitudinilor dintre diverse obiecte, fenomene, evenimente, idei etc., acolo unde ele par a nu exista, în transferul de informație de la un obiect cunoscut, asimilat, la altul necunoscut încă. Pornind de la asemănările constante, gândirea analoagă emite ipoteze, ce urmează a fi verificate. Dacă gândirea inductivă se bazează pe tratarea informațiilor de aceeași natură, gândirea analoagă cercetează fenomene extrem de variate.

VI. După valoare:

- a) gândirea pozitivă;
- b) gândirea negativă.

Aflați în fața unor situații neobișnuite, imprevizibile, frustrante sau stresante, oamenii se angajează diferit în analiza și soluționarea lor: unii se implică activ și constructiv, iar alții pasiv, defensiv. Primii pun în funcțiune așa-numita gândire pozitivă („se poate”; „e greu, dar posibil”, „să vedem cum putem ieși din impas”), alții dimpotrivă fac apel la gândirea negativă, care-l pune întotdeauna în față pe („nu”, „nu se poate”, „nu am nici o scăpare”, „nu cred că voi fi în stare”).

Această tipologie a fost tratată de Norman Vincent Peale în „The Power of Positive Thinking”.

Gândirea pozitivă se caracterizează prin raționalitate de orientare activă, constructivă pe direcția depășirii dificultăților, cea negativă prin pasivitate, neîncredere, lipsa angajării.

Iată câteva sfaturi menite de a contracara gândirea negativă (redate în *tabelul 5*):

Tabelul 5

1. Decât să spui „Nu știu”	mai bine spune „O să aflu”
2. În loc să declari „Asta nu-i treaba mea”	vezi ce trebuie făcut și acționează
3. Decât să faci promisiuni	mai bine ține-te de angajamente
4. În loc să spui „Nu sunt atât de ...”sau „ca alții”	mai bine spune „Sunt bun, dar nu atât de bun pe cât pot fi”
5. Când sesizezi tendința de a utiliza etichetele negative	dă comanda „STOP” în limbaj interior

Persoanele, care gândesc negativ, sunt mai puțin eficiente, prezintă ostilitate, anxietate, nefericire, nu-și fixează scopuri înalte, din frica de a nu le putea realiza. Anticiparea eșecului, sentimentele de inferioritate le împiedică să-și valorifice posibilitățile. Deci educarea gândirii pozitive devine o necesitate atât la nivel individual, cât și la nivel instituțional

VII. După eficiență:

- a) gândirea eficientă;
- b) gândirea neeficientă.

Vor fi eficiente acele tipuri de gândire, care sunt adaptate situațiilor și cerințelor acestora și ineficiente – cele, care nu corespund sau se opun situațiilor problematice. Dacă un individ se află într-o situație relativ familiară pe care ar putea-o soluționa apelând la câteva modalități algoritmice, însă el caută, încearcă strategii noi apelând la gândirea euristică, atunci gândirea sa va fi ineficientă. Așadar, nu există tipuri de gândire *exclusiv* eficiente și ineficiente, ci tipuri de gândire *mai mult sau mai puțin eficiente* sau ineficiente, în funcție de modul lor de utilizare. Un alt exemplu al gândirii creatoare eficiente este cuplajul dintre gândirea creatoare și cea critică (soluțiile formulate trebuie evaluate, testate).

Tabelul 6

Exemple de gândire ineficientă

Premise false	Aspecte neglijate
1. Eroarea „omului de paie”: renunțarea la unele premise, când	1. <i>Suprasimplificarea:</i> descrierea unei situații ca și când

există mai multe; găsirea unor contraargumente la premisele, care nu ne plac	ar avea câteva fațete, când în realitate are mai multe, cadrul de referință fiind limitat și problema va fi simplificată.
2. <i>Ignorarea argumentelor</i> : susținerea unui punct de vedere, aducându-se ca argument lipsa argumentelor contrare	2. <i>Eroarea „alb sau negru”</i> : se produce atunci, când considerăm că există doar două alternative opuse, în realitate existând nu doar extreme, ci un continuum; între extreme există și intermediari (faptele nu sunt doar bune sau rele, ci și neutre).
3. <i>Ipoteze contrare faptelor</i> : formularea unor ipoteze, ce se împotrivesc la ceea ce știm despre realitate și care conduc la presupuneri vagi despre consecințele fenomenelor.	3. <i>Argumentul „bărbii”</i> : constă în folosirea poziției intermediare sau a continuumului prin neglijarea extremelor (provine de la un exemplu celebru: câte fire de păr are un om în barbă? Este greu de stabilit numărul de fire, dar asta nu înseamnă că omul cu barbă și cel fără barbă nu există nici o diferență)
4. <i>Concluzia irelevantă. Ignorarea subiectului, ratarea faptelor, trecerea pe alături.</i>	4. <i>Folosirea greșită a mediei</i> : Constă în considerarea ca fiind corectă a unei poziții aflată la centru.
5. <i>Falsa analogie</i> : se încearcă analogia unor situații inițial distincte	5. <i>Adevăruri pe jumătate</i> : se bazează pe omisiuni de fapte
6. <i>Compoziția</i> : se presupune că întregul are caracteristicile părților	6. <i>Decizia prin indecizie</i> : se așteaptă ca timpul sau evenimentele să decidă pentru individ.
7. <i>Diviziunea</i> : se presupune că ceea ce este adecvat pentru întreg este adecvat și pentru parte	
8. <i>Argumentul circular</i> : concluzia, la care dorim să ajungem este conținută în premiză	
9. <i>Gândirea prin accident și clișeu</i> : o declarație generală este aplicată în circumstanțe speciale (accidentale); recurgerea la clișee (aforisme, maxime, proverbe), care suprasimplifică	
10. <i>Inconsistența</i> : pornirea de la premise contradictorii sau cu anume grad de generalitate	

Dacă vrem să gândim eficient, trebuie să fim atenți la greșelile de limbaj, cu atât mai mult cu cât cuvintele și frazele în utilizarea comună nu au același înțeles, mai mult, înțelesurile cuvintelor se schimbă constant, iar ideile sunt relative, depind de context.

Tabelul 7

Erori de limbaj, care afectează gândirea eficientă

Erori de limbaj	Momeli irelevante
-----------------	-------------------

1. <i>Depășirea contextului</i> : – eroarea ambiguității (folosirea în același text a unor cuvinte în sensuri diferite)	1. <i>Apelul de la sentimente la milă</i> : în loc de argumente concrete, raționale se folosesc argumente afective
--	--

Continuare

<p>– eroarea scoaterii din context (extragerea unor cuvinte sau fraze din context, nemenționând contextul – citarea selectivă, adevărul pe jumătate</p> <p>2. <i>Echivocul</i>: folosirea unui cuvânt al cărui sens e schimbat pe parcursul etapelor raționamentului.</p> <p>3. <i>Amfibolia</i>: acordarea mai multor înțelesuri unui termen, datorită construcției gramaticale ambigue („i-a spus tatălui că este nebun”, „să vii cu tata tuns la școală”)</p> <p>4. <i>Folosirea greșită a cuvintelor evaluative</i>: cauzează o falsă evaluare și conduce la etichetări eronate, jignire</p> <p>5. <i>Obfuscarea</i>: folosirea limbajului pentru ascunderea adevărului (prin generalități vagi sau a jargonului de specialitate)</p> <p>6. <i>„Despicarea firului în patru”</i>: încercarea de a distinge clase diferite când nu este posibil sau când distingerea este irelevantă</p> <p>7. <i>Întrebarea complexă</i>: presupune un răspuns la o întrebare inițială, care nici n-a fost formulată, conectarea a două idei, care sunt sau ar trebui separate</p>	<p>2. <i>Atacul la persoană</i>: bazat pe presupunerea că orice discreditează o persoană discreditează și punctele sale de vedere</p> <p>3. <i>„Otrăvirea gândirii”</i>: asemănătoare cu precedentă, dar nu se referă la un oponent anume, ci la oricine, asociat cu o anumită poziție (dintr-o fântână nu bea doar o singură persoană, ci oricine, de aceea a otrăvi fântâna înseamnă a discredita toate punctele de vedere și toate pozițiile asociate lor)</p> <p>4. <i>Apelul la forță</i>: când argumentele logice se termină, se apelează la „băț”</p> <p>5. <i>Abuzul de autoritate</i>: exagerarea încrederii în autoritatea unei persoane</p> <p>6. <i>Argumentul ” vagonului cu călătorii”</i>: considerarea corectă a unui punct de vedere pentru că și alții îl împărtășesc</p> <p>7. <i>Diversiunea</i>: derutarea adversarului, devierea direcției prin ridicarea altor probleme; apelul la umanitate</p>
--	---

Important este faptul că stilul gândirii eficiente se formează în timp (ceea ce semeni aceea culegi). Formarea unei gândiri eficiente este cu atât mai necesară cu cât în ultimul timp problema eficienței umane și sociale a devenit prioritară. Eficiența trebuie să fie o trăsătură esențială nu doar a gândirii umane, ci a întregii personalități.

2.5. Procesele gândirii

1. Învățarea cognitivă se bazează pe înțelegere. În dezvoltarea psihică și în constituirea personalității adulte activitatea de învățare îndeplinește un rol conducător și decisiv. În linii generale prin învățare se dobândesc noi comportamente. Copilul învață să meargă, să vorbească, să se raporteze la ceilalți, să acționeze în cele mai diverse moduri, să numere, să scrie, să citească, să se conducă după valorile adevărului, binelui și frumosului, să participe la viața socială și la activitatea profesională etc. Toate, inclusiv știința, cultura, profesia, se dobândesc prin învățare.

Între procesele psihice și învățare sunt raporturi de interdependență. Activitatea de învățare antrenează și implică toate procesele și funcțiile psihice (percepția, imaginația, cu deosebire gândirea și memoria, motivația și afectivitatea, și în mod special limbajul, voința și atenția. În

consecință, este important pentru dezvoltarea proprie nu numai efortul de învățare, ci și modul cum înveți.

Învățarea cognitivă contribuie și se sprijină pe dezvoltarea analizei și sintezei, abstractizării și generalizării, a comparației, clasificării, a sistematizării și organizării logice a gândirii. Tocmai de aceea învățarea cognitivă este solidară cu înțelegerea integrală și aprofundată a materialului supus studiului și propune cultivarea inteligenței. Cea mai activă și productivă strategie a învățării cognitive este problematizarea și activitatea de rezolvare a problemelor.

2. Înțelegerea este acel proces al gândirii, care constă în suprapunerea *sensului* pe care îl poartă un anumit simbol (semn) și pe care îl exprimă:

- constituie un act intelectual, prin care se descoperă sensul cuvintelor, lucrurilor;
- este actul intelectual de surprindere a ideii exprimate într-un enunț;
- descoperirea esenței lucrurilor, care se află dincolo de perceptibil;
- stabilirea relației dintre semnificant și semnificație.

Prin urmare, a înțelege ceva ar însemna descoperirea sensurilor lucrurilor, care sunt latente, ascunse, imperceptibile; este un act de trecere de la sesizabil, insesizabil.

Obiectul înțelegerii ca proces este de obicei o problemă de tipul „Ce înseamnă aceasta?”, sau „Ce s-a întâmplat?” și elaborarea răspunsului.

Procesul înțelegerii are ca produs reușita subiectului sau insuccesul lui. Ce înseamnă că cineva a înțeles? Manifestările subiectului:

- acțiuni adecvate (Dă-mi jucăria – și copilul aduce);
- el poate redefini termenul, lucrul etc. (poate reformula cu cuvintele sale);
- poate explica altcuiva;
- poate exemplifica, poate ilustra.

Felurile înțelegerii:

1. *Adecvată* – când subiectul înțelege exact;
neadecvată – este o eroare a înțelegerii.
2. *Complexă* – surprinderea tuturor caracteristicilor esențiale ale obiectului;
parțială – sau incompletă, deci surprinderea doar a unei părți din caracteristicile esențiale.
3. *Clară* – exactă, limpede;
confuză – imprecisă.
4. *Profundă* – ce surprinde sensurile ascunse (exemplu: textul biblic are 7 trepte de adâncime);
superficială – surprinde doar partea vizibilă a lucrurilor.
5. *Lentă* – înceată („Ajunge ca la girafă”);
promptă – rapidă.
6. *Discursivă* – o înțelegere desfășurată pe etape;
intuitivă – iluminare rapidă + învățare cognitivă (anterior).

3. Rezolvarea de probleme este acel proces al gândirii, care constă în depășirea prin mijloace cognitive (nu acțiuni) a unui obstacol cognitiv și transformarea necunoscutului în cunoscut.

– procesul de elaborare a soluției problemei prin combinarea și recombinația datelor experienței anterioare în funcție de cerințele problemei;

– a rezolva o problemă înseamnă a-i găsi soluția.

Elementele procesului de rezolvare a problemei:

a) *Problema* este o dificultate cognitivă, un obstacol, care implică una sau mai multe necunoscute și față de care repertoriul de răspunsuri (de care dispune subiectul la momentul dat) este insuficient.

Problema apare atunci când subiectul își pune un scop și nu știe cum să ajungă la el. Apariția problemei provoacă o stare de alertă, neliniște, care până la urmă se cristalizează într-un motiv de acțiune.

b) *Situația de problemă* este împrejurarea concretă, în care apare, se dezvoltă și funcționează problema. Este situația, în care apare conflictul cognitiv între „nu știu” și „trebuie să știu”.

c) *Rezolvitorul* – subiectul, care își pune o problemă, caută și-i găsește soluția.

d) *Soluția* – răspunsul la întrebarea problemei sau rezultatul obținut.

Există 2 tipuri de probleme:

1) *problemă bine definită*, unde starea inițială și cea finală, operațiile și regulile sunt bine definite (exemplu: problema „Turnul din Hanoi”);

2) *problemă insuficient definită*, în care aceste date nu sunt clar și complet descrise (exemplu: alegerea profesiei sau partenerului de viață).

Pentru ca o problemă insuficient definită să fie rezolvată cu succes, ea trebuie transformată în problemă bine definită.

Fazele rezolvării problemelor:

1) surprinderea și perceperea problemei (problema furnizată de viață este sesizată, iar cea propusă de profesor este percepută);

2) analiza primară a problemei (ce este dat și ce trebuie să se afle);

3) identificarea tipului de problemă pentru a ști ce strategii sunt binevenite;

4) elaborarea sau alegerea strategiei pozitive din cele deja existente;

5) elaborarea planului concret, detaliat al procesului de rezolvare a problemei (pas cu pas);

6) executarea planului (rezolvarea propriu-zisă);

7) verificarea soluției obținute (dacă este justă sau falsă);

Strategia reprezintă principiul sau modul general de rezolvare a problemei. Tipurile de strategii:

1. După criteriul direcției mișcării:

– strategii prospective, care se mișcă de la starea inițială la cea finală (exemplu: „Turnul din Hanoi”);

– strategii retrospective, care se mișcă înapoi de la starea finală la cea inițială (exemplu: probleme din geometrie).

2. După criteriu certitudinii rezolvării:

– algoritmică (exemplu: problemă matematică) asigură 100% în obținerea soluției corecte, este o strategie sigură, ce garantează succesul;

– euristică (exemplu: tabla de șah) nu asigură întotdeauna succesul în obținerea rezultatului, ea doar ușurează accesul la soluție.

4. Luarea deciziei este acel proces al gândirii, care constă în a selecta o alternativă din mai multe disponibile la un moment dat:

– este procesul de alegere a unei linii anumite de conduită într-o situație nedeterminată, incertă, confuză;

– înseamnă a face o opțiune pentru o anumită alternativă, utilizând unul sau mai multe criterii.

Fazele actului decizional:

1) identificarea tuturor alternativelor de conduită („Ce voi face eu?”);

2) obținerea de informații pertinente fiecărei alternative (informația necesară și suficientă);

3) analiza comparativă a beneficiului și utilității așteptate (însemnătatea) în legătură cu fiecare alternativă și întocmirea listei ierarhice, ordonate de alternative, conform semnificației (I cea mai importantă, II mai puțin importantă etc.);

4) luarea efectivă a deciziei sau opțiunea, conform criteriilor puse la bază.

Strategii sau tehnici de luare a deciziilor

1. *Raționale* – decidentul cunoaște toate alternativele de conduită în situația dată și are timp suficient pentru a analiza și evalua fiecare alternativă.

2. *Intuitive (neraționale)* – se folosesc în cazul deficitului de timp și de cunoștințe. Sunt potrivite în situațiile când decizia trebuie luată la moment, prompt. Dacă strategiile raționale fac apel exclusiv la judecată, atunci cele intuitive se bazează pe inconștient.

5. Creativitatea – este o formațiune psihologică, care, fiind pusă în funcțiune, produce ceva nou, original și socialmente util.

Creativitatea se poate realiza, manifesta în prezența a două condiții psihice:

1) conștiința de libertate a subiectului („Sunt liber”);

2) conștiința securității individuale („Nu mă amenință nimic”).

Factorii, care influențează conștiința libertății și securității, sunt de 2 tipuri:

a) interni (conștiința libertății ca valoare supremă a existenței umane, curajul, nonconformismul);

b) externi (familia, școala, societatea).

Specificul personalității creative:

◀ este performantă (realizează succese deosebite);

◀ simte nevoia de ordine cognitivă;

◀ este impulsivă de curiozitate;

◀ este imperativ (nu acceptă să fie condus);

◀ este mai puțin inhibat, mai puțin convențional;

◀ este perseverent, autodisciplinat, îi place munca;

◀ este independent și autonom;

◀ este critic în mod constructiv;

◀ este larg informat;

◀ este receptiv la sentimente și emoții;

◀ criteriul estetic este pentru ei unul de bază;

◀ poate adapta valorile la mediul său ambiant;

◀ poate manifesta interese feminine dacă este bărbat (gătitul) sau masculine dacă este femeie;

◀ nu se face dependent de poziția socială, se conduce după propriile reguli;

◀ este implicat în dezvoltarea și realizarea de sine.

Tema 3. IMAGINAȚIA

3.1. Caracteristica generală a imaginației

Activitatea umană nu se limitează la captarea, înregistrarea și prelucrarea informațiilor actuale, prezente. Ea nu este eficientă prin simpla readucere a trecutului în prezent, chiar dacă o face în funcție de condițiile schimbate ale prezentului. Pentru a fi eficientă și adaptată, activitatea trebuie să anticipe, să prefigureze viitorul obiectului, al situației, al evenimentului. Acest lucru este posibil datorită intrării în funcție a unui nou mecanism psihic, cu ajutorul căruia informațiile actuale și cele trecute sunt transformate, modificate, transfigurate, mai mult, sunt create altele noi. Acest nou mecanism psihic poartă numele de imaginație.

Imaginația se definește ca proces psihic cognitiv complex de elaborare a unor imagini și proiecte noi, pe baza combinării și transformării experienței.

Imaginația este un proces psihic cognitiv, care constă în crearea imaginilor, obiectelor și fenomenelor anterior nepercepute.

Imaginația este acel proces psihic, al cărui rezultat îl constituie obținerea unor reacții, fenomene psihice noi pe plan cognitiv, afectiv sau motor.

În procesul adaptare *activă, transformativă și creatoare*, imaginația joacă un rol deosebit de important. Prin intermediul ei, câmpul cunoașterii umane se lărgeste foarte mult, omul fiind capabil de performanță unică de a realiza unitatea între trecut, prezent și viitor. Detașându-se de

prezentul imediat, de „aici și acum,” omul își organizează și proiectează acțiunile anticipând atât drumul ce va fi parcurs, cât și rezultatele, care vor fi obținute. Dispunând de imaginație, omul poate să-și elaboreze mental scopul acțiunii și planul desfășurării ei, iar pe baza acestora să o desfășoare orientat și permanent reglat cu minimum de erori și cu mare eficiență.

Imaginația interacționează cu toate procesele și funcțiile psihice și îndeosebi cu memoria, gândirea, limbajul.

Motivele și trăirile afective întrețin o receptivitate crescută pentru anumite elemente ale realului, permit aducerea acestora în prim plan, reliefaarea lor după alte criterii decât cele ale gândirii, generează legături și restructurări noi. Se știe că momentele de intensă trăire afectivă sunt urmate de un maximum al productivității imaginative. S-a constatat că nivelul crescut al afectivității, chiar când are o tonalitate negativă, este mai favorabil combinărilor imaginative decât trăirile afective pozitive, dar slabe.

Totodată procesul de obținere prin imaginație a noului implică interacțiuni cu toate componentele sistemului psihic uman, cum ar fi: dorințele, aspirațiile, profunzimea înțelegerii, orientările dominante, trăirile profunde ale evenimentelor, experiența proprie de viață, dinamica temperamentală, într-un cuvânt, întreaga personalitate. Astfel produsul *exprimă personalitatea*, originalitatea acesteia și el este *însuși original*, fie în raport cu experiența individuală, fie cu cea socială.

3.2. Funcțiile imaginației

O investigație, fie și sumară, a literaturii de specialitate evidențiază acuratețea, cu care au fost conștientizate funcțiile imaginației încă de multă vreme, chiar și atunci când cunoașterea psihologică stătea sub semnul precarității. Dugas vorbea încă în a. 1903 de „puterea de obiectivare” și de „forța combinatorie” a imaginației.

Cele două funcții ale imaginației sunt foarte strâns corelate între ele. Practic, imaginația apare ca fiind puterea de a forma imagini sau reprezentări, dar și puterea de a atribui viață reprezentărilor, de a le transforma în credințe și acte, într-un cuvânt, după cum demonstrează Dugas, de a le obiectiva. „*Obiectivarea este inerentă imaginilor, se întâlnește întotdeauna în ele anumite grade, este un element natural, constitutiv, nu întâmplător și supraadăugat.*”

Combinarea imaginilor, de care vorbea Dugas, se prezintă sub două forme: cea a *imaginației reproductive* (ca simplă restauratoare a trecutului, ca o imaginație evocatoare, fără invenție, care aproape că nici nu merită numele de imaginație) și *imaginația productivă sau creatoare* (ca reorganizatoare a reprezentărilor sau ca o „constructoare” a acestora). Surprinzător este faptul că încă de la începutul secolului Dugas nu numai că intuia funcția constructivă sau creatoare a imaginației, dar o și explica și o argumenta.

Meyerson creionează funcțiile imaginației, pornind de la un caracter al imaginii: concret și semnificativ. Pentru el imaginația este un *tablou*, dar și un *semn*; în calitate de tablou ea *ilustrează și realizează*, în calitate de semn ea *indică și semnifică*.

Funcția de ilustrare: imaginația ilustrează conținuturile conștiinței, care prin natura lor pretind figurarea concretă, intuitivă; imaginația ilustrează, dar și rezumă, așa încât ea este o figurare simbolică.

Funcția de realizare: constă în materializarea abstractului; imaginația întoarce gândirea spre concretul, pe care conceptul îl demonstrează; funcția dată presupune printre altele și verificarea unei idei abstracte printr-un exemplu.

Funcția de indicare: imaginația marchează un conținut, îl delimitează, îl opune sau altuia sau altora, îl asociază cu altele; ea este un indiciu, o marcă, o etichetă, o aluzie.

Funcția de semnificare: imaginația explică, rezumă, precizează, servește gândirii, care generalizează, marchează fluiditatea gândirii, continuitatea experienței personale, ea este concomitent trecut și viitor, evocă, anticipă, prelungește; totodată poate fi și mai puțin activă; ca urmare, ea trenează, reține, împiedică.

Biervliet menționează că „*cel mai mare beneficiu al imaginației îl reprezintă multiplicarea formelor sensibile, care nasc emoții estetice; admirarea frumuseții sub diversele ei aspecte contribuie la creșterea nivelului moral al umanității.*” Sunt surprinse în aceste cuvinte funcția multiplicatoare a imaginației și rolul ei în planul vieții sociale.

Blazer din perspectiva psihanalitică se referă la următoarele funcții ale imaginației:

a) *de descărcare tensională* (catharsis) prin regresione la un nivel elementar, în situații critice;

b) *de proiectare* a conflictelor dintre tendințele opuse;

c) *de substituire*, prin alte scopuri, a acțiunilor interzise sau imposibile;

d) *de compensare*, prin satisfacerea fantastică a dorințelor, real nesatisfăcute.

Psihologia contemporană reduce funcțiile imaginației doar la trei:

a) *de expresie* a realului, simțit sau gândit;

b) *de deformare* a realului, fie pentru a-l simula, fie pentru a-i explora posibilitățile;

c) *de relevare* a unui real ascuns.

Multitudinea și varietatea funcțiilor imaginației consacră nu doar locul și rolul ei de excepție în viața personală și socială a omului, dar și faptul că ea reprezintă una dintre cele mai înalte cuceriri ale psihicului uman.

3.3. Formele imaginației

Fiind un proces foarte complex, imaginația se desfășoară în forme variate. S-au folosit mai multe criterii de clasificare, însă unul s-a impus mai mult; este vorba de prezența intenționalității în actele imaginative și astfel s-au grupat următoarele forme:

a) *imaginație involuntară*: visul din timpul somnului și reveria;

a) *imaginația voluntară*: reproductivă, creatoare și visul de perspectivă.

1. Visul din timpul somnului presupune o înlănțuire de imagini, emoții, reflecții, care apar în starea de somn paradoxal și față de care subiectul este mai mult spectator, neputându-le dirija și nici înțelege imediat și care apar ca absurde și haotice. În unele vise, imaginile se derulează cu o anumită coerență, ca scenele unei piese de teatru, de aceea se spune că au *caracter scenic*. De cele mai multe ori, acestea sunt legate de dorințele și așteptările persoanei, care nu sunt satisfăcute în stare de veghe sau sunt chiar inhibitate conștient și voluntar.

Visele au de asemenea un *caracter simbolic* și pot fi descifrate. Această descifrare se face numai prin analiza acțiunilor, relațiilor, preocupărilor persoanei în starea de veghe.

2. Reveria

Oricine se află într-o stare de relaxare tinde să-și lase gândurile să-i vagabondeze. Pornind de la ceea ce vede sau de la o idee, care i-a rămas în minte, începe să se deruleze, în plan mintal, un șir nesfârșit de imagini și idei propulsate de dorințe și așteptări. Reveria este un fel de experiment mintal privind îndeplinirea dorințelor și tendințelor și poate reprezenta, într-o anumită măsură, un fel de satisfacere fictivă a acestora, reducând, astfel, tensiunea internă psihică, generată de ele.

Reveria poate ocaziona combinații noi și originale, care pot apoi fi valorificate în formele superioare ale imaginației. De aceea, unii autori recomandă reveria de scurtă durată ca o cale de stimulare a creativității. Dar reveria prelungită poate fi defavorabilă dezvoltării personalității, pentru că satisfacerea fictivă a dorințelor poate anula activitatea reală, practică, eficientă.

3. Imaginația reproductivă este o formă activă, conștientă și voluntară, constând în construirea mintală a imaginii unor realități existente în prezent sau în trecut, dar care nu pot fi percepute direct. Combinarea de imagini și idei se realizează sub influența unor indicații concrete, a unor schițe sau, cel mai frecvent, a indicațiilor și descrierilor verbale.

Imaginația reproductivă permite minții umane să-și lărgească foarte mult câmpul de acțiune. Imaginația reproductivă întreține interesul și starea optimă de atenție în lectura unor cărți etc.

4. Imaginația creatoare este cea mai complexă și valoroasă formă a imaginației voluntare și active. Ea se deosebește de cea reproductivă, pentru că este orientată *spre ceea ce este posibil, spre ceea ce ține de viitor, spre ceea ce este nou.*

Produsul imaginației creatoare este un proiect mental, caracterizat prin *noutate, originalitate și ingeniozitate.* Combinarea sa este complexă, desfășurată în mai multe faze și caracterizată prin: *bogăția procedeeleor, ineditul utilizării lor, valorificarea combinațiilor inconștiente, unificarea tuturor disponibilităților personalității, susținere afectiv-emoțională valoroasă.*

Imaginația creatoare este stimulată și susținută de motive și atitudini creatoare: interesul pentru nou, trebuința de autorealizare, încrederea în posibilitățile proprii, curiozitatea, respingerea rutinei, tendința de a se aventura în necunoscut etc.

Imaginația creatoare este implicată în toate activitățile omului. Ea favorizează apariția unor ipoteze, inventarea unor noi căi și metode, a unor construcții tehnice, producții artistice etc.

5. Visul de perspectivă este o formă activă și voluntară a imaginației, constând în proiectarea mentală a drumului propriu de dezvoltare în acord cu posibilitățile personale și cu condițiile și cerințele sociale. El are o funcție importantă în motivarea activităților curente, a opțiunilor profesionale, a acțiunilor de autoformare și autoeducare.

3.4. Însușirile imaginației

Imaginația presupune trei însușiri: fluiditatea, plasticitatea, originalitatea.

a) *fluiditatea* este posibilitatea de a ne imagina în scurt timp un mare număr de imagini, idei, situații etc.; sunt oamenii, care ne surprind prin ceea ce numim în mod obișnuit „bogăția” de idei, viziuni, unele complet năstrușnice, dar care nouă nu ne-ar putea trece prin minte;

b) *plasticitatea* constă în ușurința de a schimba punctul de vedere, modul de aprobare a unei probleme, când un procedeu se dovedește inoperat; sunt persoane „rigide”, care greu renunță la o metodă, deși se dovedește a fi inefficientă,

c) *originalitatea* este expresia noutății, a inovației, ea se poate constata, când vrem să testăm posibilitățile cuiva, prin raritatea statistică a unui răspuns, a unei idei.

Fiecare dintre aceste trei însușiri are însemnătatea ei; caracteristica principală rămâne *originalitatea*, ea garantând valoarea rezultatului muncii creatoare.

3.5. Procedeele fundamentale ale imaginației

Imaginarea unor obiecte, simboluri, idei implică două procese (operații): *analiza și sinteza.* **Analiza** realizează o dezmembrare a unor asociații, o discompunere a unor reprezentări, care apoi prin **sinteză** sunt reorganizate în alte structuri deosebite de cele percepute sau gândite anterior.

Sinteza are loc în diferite moduri, numite de obicei „procedeele imaginației”.

Un procedeu imaginativ este un mod de operare mintală, presupunând o succesiune mai mult sau mai puțin riguroasă de compuneri, descompuneri și recompuneri, de integrări și dezintegrări, conducând la rezultate variabile, cantitativ și calitativ.

Originalitatea combinatoriciei imaginative se explică atât prin libertatea de organizare a desfășurării procedeeleor, cât și prin sursele motivațional-afective. Combinatorica imaginativă este atât de nouă, inedită, originală încât este considerată ca aflându-se într-o continuă naștere, într-o nelimitată generare de noi și noi procedee și de organizări ale acestora.

Cele mai cunoscute și mai frecvent folosite sunt:

Aglutinarea constă într-o nouă organizare mentală a unor părți ușor de indentificat și care au aparținut unor lucruri, ființe, fenomene etc.

Aglutinarea se produce când, părți descompuse din diferite ființe (sau obiecte) sunt recombinate, recomandate altfel, dând naștere unor ființe sau obiecte cu aspect (caracter) eterogen. Acest procedeu a fost pe larg utilizat în mitologie, creându-se imaginea *sirenei, centaurului* etc.

Amplificarea și **diminuarea** se referă la modificarea proporțiilor, a dimensiunilor unei structuri inițiale, obținându-se un nou efect.

Modificarea dimensiunilor umane a condus la imaginarea de uriași și de pitici. A fost folosită în creațiile literare pentru copii (de exemplu: Sătîlă, Flămînzilă, cei 7 pitici etc.), în literatura științifico-fantastică (de exemplu: extraterestrii) și în tehnică, mai ales în direcția miniaturizării aparaturii electronice cu păstrarea calităților funcționale (de exemplu, minitelevizor, minicalculator).

Multiplicarea sau **omisiunea** constă în modificarea numărului de elemente structurale, păstrându-se identitatea acestora. Efectul nou rezultă din schimbarea numărului. Un asemenea procedeu a stat la baza unor creații celebre ale lui Brâncuși („Coloana Infinitului”, „Masa Tăcerii”). În basme, prin acest procedeu s-au creat personaje ca „balaurul cu șapte capete”. Omisiunea poate fi procedeu în crearea personajelor mitologice (cea a Ciclopului).

Diviziunea și rearanjarea pot fi aplicate independent sau în corelare asupra aceluiași elemente inițiale. De multe ori se pornește de la o realitate existentă, se caută criterii noi de grupare și, pe această bază, se pot face diviziuni multiple, unele dintre acestea având corespondent în realitate, altele fiind un proiect nou. Rearanjarea presupune păstrarea elementelor unei structuri cunoscute, dar dispunerea lor în alte corelații. De exemplu: motorul mașinilor (în spate sau în față).

Adaptarea are aplicabilitate și în artă și în tehnică. Constă în aplicarea unui obiect, a unui element sau a unui principiu funcțional într-o nouă situație.

Substituția constă în înlocuirea într-o structură existentă a unui element, a unei funcții, a unei substanțe etc. În tehnica modernă se fac frecvente înlocuiri ale unor materiale tradiționale cu altele cu calități superioare și mai puțin costisitoare. În artă, substituirea personajelor creează situații inedite.

Modificarea presupune păstrarea unor elemente ale structurilor cunoscute și schimbarea altora, obținându-se efecte noi. În domeniul industriei bunurilor de larg consum se aplică frecvent schimbarea formei, volumului, culorii.

Schematizarea este foarte mult utilizată în proiectarea tehnică, în arhitectură, în grafică etc. Esența acestui procedeu constă în selecția numai a unor însușiri și omiterea, cu bună știință, a celorlalte. Schița robot a unei persoane are la bază un astfel de procedeu. Desenul schematic al structurii unei plante este folosit, adesea, în orele de clasă, în vederea relevării deosebite a caracteristicilor structurale. Schematizarea feței umane se realizează în caricatură, unde ies în relief trăsăturile dominante.

Tipizarea este folosită în creația literară cu deosebire și presupune identificarea generalului și apoi transpunerea lui într-un produs nou, care îmbină, în manieră autentică, generalul cu fenomenalul.

Analogia a stat la baza multor inovații și invenții în tehnică și a multor descoperiri în știință. Pe baza unui astfel de procedeu a fost elaborat modelul cosmic al atomului, care a permis cunoașterea multor aspecte ale relațiilor dintre particulele sale elementare. Primele automobile semănau mult cu o trăsură fără cai. Analogiile stau și la baza construirii mașinilor inteligente.

Tema 4. LIMBAJUL

4.1. Noțiuni generale despre limbaj

Comunicarea este un proces de transmitere a unor informații. Cea mai simplă schemă de comunicare între două persoane cuprinde următoarele:

- 1) emițătorul;
- 2) codul;
- 3) canalul de comunicare;

- 4) mesajul;
- 5) receptorul sau destinatarul;
- 6) conexiunea inversă de la destinatar la emițător.

Într-un dialog, rolurile de emițător și de destinatar-receptor se schimbă alternativ.

În orice proces comunicațional se recurge la coduri de diverse tipuri. Codul este un sistem de semne, prin care se semnifică ceva, deci se receptează sau se transmite un mesaj informațional.

Limba este un produs al istoriei și îndeplinește funcția de principal mijloc de comunicare în viața și activitatea socială. Limba este un obiect de studiu pentru lingvistică, urmărindu-se inventarul lexical, normele gramaticale și corelațiile cu activitatea cognitivă și cu practica.

Limba reprezintă un sistem de semne, ce funcționează în calitate de mijloc de comunicare și instrument al gândirii.

Limba și limbajul nu sunt identice. Limba include cuvintele cu semnificația lor, sintaxa (regul), de asemenea fonemele (vorbirea orală) și grafemele (vorbirea scrisă).

Limbajul este un sistem de comunicare, alcătuit din sunete articulate, specific oamenilor, prin care aceștia își exprimă gândurile, sentimentele și dorințele.

Limbajul unei comunități umane, istoric constituită, caracterizat prin structură gramaticală, lexicală și fonetică proprie.

Limbajul, vorbirea este un proces de comunicare prin intermediul limbii.

Obiectul de studiu al psihologiei este *limbajul ca activitate de comunicare interumană, realizat prin intermediul limbii și al tuturor resurselor ei*. Forma de bază, naturală și concretă a limbajului este *vorbirea* (limbajul oral).

Vorbirea este o activitate comunicativă, ce se însușește treptat, se învață și sistematizează prin nenumărate exersări, experiențe, ce debutează în copilărie și se extind pe parcursul întregii vieți.

Psihologia urmărește procesul însușirii limbii în condiții concrete, relevă formele și stadiile, la care se ajunge, și semnalizează dificultățile întâmpinate și modul de depășire a lor în perfecționarea vorbirii și în însușirea scris-citit. În componența psihologiei intră și fenomenul limbajului intern.

Vorbirea, asemenea altor fenomene psihice, este legată de creier și are o bază fiziologică complexă. La baza vorbirii stă sistemul 2 de semnalizare. Stimulii nu sunt obiectele concrete, ci cuvintele. În calitate de stimul, cuvântul se prezintă în 3 forme:

- auzit (oral);
- văzut (scris);
- pronunțat.

Pentru fiecare din forme se efectuează o activitate nervoasă deosebită. Când omul vorbește, de la coardele vocale pornesc semnale spre zonele verbale ale scoarței. Lezarea conduce la dispariția capacității de a vorbi. Vorbirea este dirijată de scoarță. Ascultând vorbirea altuia, coardele vocale de asemenea efectuează vibrații, deoarece omul parcă pronunță cuvântul auzit.

În scoarță sunt evidențiate sectoarele auditive ale analizatorului verbal, numit **Vernike** – lezarea lui, conduce la faptul că omul aude cuvântul, dar nu înțelege sensul lui. În scoarță a fost evidențiat și un alt sector – motor **Broca** – lezarea lui face ca omul să înțeleagă cele auzite, dar singur nu poate vorbi.

Cu studierea profundă a mecanismului fiziologic ale vorbirii se ocupă *neurolingvistica*.

O problemă deosebită în psihologia gândirii o constituie legătura dintre acest proces și limbaj. Deși nu sunt fenomene identice, limbajul și gândirea sunt strâns legate și se intercondiționează.

4.2. Funcțiile limbajului

1. **Funcția semnificativă** (fiecare cuvânt este un semn al obiectului, fenomenului etc.) – această funcție deosebește vorbirea umană de comunicarea animalelor, ce este legată de emoții, de molipsire emoțională.

2. **Funcția comunicativă** sau de transferare a unui conținut de la o persoană la alta, care poate fi împărțită în:

- informativă;
- afectiv-expresivă;
- imperativă.

3. **Funcția cognitivă**, de integrare, conceptualizare și în linii generale de elaborare a gândirii; permite explorarea și investigarea realității, îmbogățirea și clasificarea cunoștințelor.

4. **Funcția simbolic-reprezentativă**, de substituire a unor obiecte, fenomene, relații prin formule verbale sau alte semne.

5. **Funcția expresivă**, de manifestare complexă a unor idei, imagini nu doar prin cuvinte, dar și prin intonație, mimică, pantomimică, gestică.

6. **Funcția persuasivă** sau de convingere, de inducție la o altă persoană a unor idei și stări emoționale.

7. **Funcția reglatoare** sau de determinare, conducere a conduitei altei persoane și a propriului comportament.

8. **Funcția ludică** sau de joc, presupunând asociații verbale de efect, consonanțe, ritmică, ciocniri de sensuri etc., mergând până la construcția artistică.

9. **Funcția dialectică** sau de formulare și rezolvare a contradicțiilor sau conflictelor problematice.

4.3. Formele limbajului

La om, „limbajul neverbal”, care constă din expresiile emoționale, ce însoțesc comportamentul, joacă un rol auxiliar în raport cu limbajul propriu-zis, limbajul articulat, verbal.

Distingem mai întâi limbajul activ și limbajul pasiv. În primul caz, ne referim la inițiativa în comunicare la procesul de pronunțare a cuvintelor și de fixare a lor în scris. În cazul limbajului pasiv se are în vedere recepționarea, precum și înțelegerea limbajului. Citirea este o variantă a limbajului pasiv.

De regulă, limbajul pasiv îl precede pe cel activ și este mai bogat decât acesta. Limbajul activ presupune exersare și cultivare sistematică.

a) **Limbajul oral** este cel mai important, de la el pornesc celelalte. Limbajul oral este forma fundamentală a limbajului. El este viu și dotat cu un ansamblu de mijloace de expresivitate. În plus, comunicarea orală se desfășoară totdeauna în anumite condiții concrete, este dependentă de situații și se servește de elementele *situative*. Astfel limbajul oral poate fi: colocvial, dialogat sau monologat.

În cazul când mai mulți participă la comunicare, limbajul oral este mult susținut prin stimulațiile, pe care le implică cunoașterea prin cooperare, aceasta intervenind datorită înserării de observații, adăugiri, corectări etc.

În condițiile colocviului și dialogului, exprimarea vorbirii fiecăruia are un caracter *adresativ* pregnant, ceea ce face să crească eficiența comunicării. În plus, rolul de subiect inițiator sau de obiect-receptor al comunicării alternează continuu, aceasta contribuind la activarea fiecăruia și la îmbogățirea conținutului discuțiilor. Una și aceeași idee „circulă” prin mintea mai multor persoane și până la urmă se poate ajunge, prin congruență (reunirea) comunicărilor, la unele concluzii de origine și valabilitate comună.

În limbajul dialogat pot interveni prescurtări, precum și comutări de sens. Fondul de experiență comună, asemenea datelor obiective ale situației, permit oamenilor să comunice și aluziv, deci indirect.

Limbajul monologat este ceva mai dificil decât limbajul dialogat. Vorbind în fața unui auditoriu, trebuie să susții singur firul expunerii, să ai cursivitate, să te organizezi bine și să depui

un efort pentru a comunica lucruri valoroase într-o formă accesibilă. În monologul public trebuie să ai în vedere ecoul, pe care îl trezește în mințile altora spusele tale, să presupui ce înțeleg ei și eventual ce întrebări îi frământă. În desfășurarea expunerii monologate este necesar să te adresezi auditoriului și să răspunzi operativ la eventualele lor întrebări și nelămuriri, citite uneori și după mimica și gestică celor, ce te ascultă. Astfel, monologul beneficiază de schema conversației, ceea ce face să câștige în conținut și efect comunicativ.

Monologul oral absolut (în absența oricărei persoane) constituie o raritate și de multe ori iese în afara normalului. Mai degrabă se poate vorbi de un monolog interior. Acesta poartă caracteristicile unei conversații cu sine însuși.

Concret și maxim realizat la limbajul oral este *expresivitatea*. Variațiile în intensitate și îndeosebi în înălțimea sunetelor pronunțate au o uriașă însemnătate în definirea concretă a sensurilor și semnificațiilor celor comunicate.

Diapazonul de intensități poate să indice o situație excepțională sau una comună, echilibru sau dezechilibru, energie sau oboseală, încredere sau neîncredere în om.

Variațiile în intensități și îndeosebi vârful de tărie a sunetelor în propoziție – *accentul* – pun în evidență anumite idei sau relații.

Nu ne dăm seama întotdeauna de însemnătatea felului cum vorbim, de influența, pe care o are un accent asupra cursului gândirii și simțirii celor ce ne ascultă. Intonația sau variațiile în registrul de înălțimi al frazelor pronunțate este generatoare și comunicativă de sensuri. Bernard Shaw spunea că există 100 de feluri de a spune „nu” și 1000 de a spune „da.”

Știm foarte bine că, după intonație, un „da” poate însemna „nu” și uneori un „nu” se apropie de un „da.”. Prin diverse curbe ale intonației se realizează mirarea, interjecția, constatarea, explicarea, încântarea, omagiul, încurajarea, îngrijorarea, siguranța de sine, dispoziția curentă etc. Fiecare din acestea poate apărea în diverse variante. ***Intonația face ca fraza să fie corectă, adaptată situației și intenției, sporește, reduce sau deviază sensul comunicării.*** Absența expresivității intonative face ca cele spuse fără relief, metalic, linear să fie greu percepute și înțelese.

Expresivitatea verbală mai este dependentă de alegerea cuvintelor și de modul de frazare. Comunicarea devine concretă tocmai prin folosirea cuvântului perfect adecvat relațiilor, situațiilor, acțiunii intenționate sau îndeplinite.

Lungimea frazelor și modul lor de structurare sunt, de asemenea, foarte importante. Frazele scurte, lapidare, cu epitete puține, dar sugestive, imprimă comunicării ritm și claritate. Frazele lungi, încărcate de epitete, sunt decorative, pot fi adecvate momentelor solemne sau devin necesare povestirii.

Limbajul oral dispune și de mijloace extralingvistice de expresivitate: gesturile, mimica, postura etc. Vorbirea antrenează, în chip firesc, întreaga persoană în acțiune. Prin mimică și gestică se pot sublinia, completiv, anumite sensuri și atitudini.

Limbajul oral, dispunând de întreaga gamă de mijloace expresive și condiții auxiliare, își poate permite uneori să fie mai puțin organizat, să aibă în șirul verbal unele discontinuități și lacune.

b) *Limbajul scris* este mai pretențios, întrucât necesită o activitate de elaborare a frazelor în raport cu un plan prealabil și nedispunând de un context situațional, de o susținere prin dialog, de posibilități de a reveni pentru corecturi și completări. În scris, limbajul este reglementat mai sever, nu-și permite discontinuități, erori gramaticale sau licențe de expresii. Întrucât lectura reprezintă o operație mai dificilă decât audierea, limbajul scris trebuie să se conformeze la maximum normelor de sistematizare și claritate și de asemenea să respecte cerințele de concizie. Intonația, accentul și mimica, gesticulația proprie limbajului oral sunt aici slab reprezentate prin semne ortografice. În cazul limbajului scris intervin eforturi deliberate de construire a fazelor și dispunere a semnelor ortografice. Cele mai însemnate omisiuni sau erori de ortografie pot estompa sau schimba sensurile unor fraze.

Luând în considerare dificultățile limbajului scris, trebuie însă să recunoaștem că prin elaborarea independentă de texte se pune mai bine în evidență capacitatea de gândire a omului

decât prin exprimarea orală, liberă. În același timp sunt de menționat particularitățile distincte ale vorbirii și scrisului și necesitatea ca fiecare din acestea să fie respectate.

c) Limbajul intern este cel, care se desfășoară în sfera lăuntrică, mintală, reprezentând chiar arhitectonica acestei lumi subiective. Este o vorbire cu sine însuși și pentru sine, uneori reproducând în această sferă intimă scrierea sau lectura. Faptul că este asonor, ascuns nu înseamnă că este lipsit de orice participare matrică. Cercetătorii au descoperit în coardele vocale, în întreg aparatul fonator, vibrații, impulsuri foarte slabe, care conturează vorbirea (ideomotricitatea verbală). În timp ce vorbirea este desfășurată pe mai multe faze succesive și consumă timp, limbajul intern, asonor este centrat pe înțelesuri, pe idei și imagini, prezentând un maximum de economicitate, uzând de prescurtări, condensări, substituind cuvintele cu imagini și fixându-se, îndeosebi, asupra acțiunilor și calităților (predicativitate). Reducând succesivitatea la o relativă simultanietate, manifestă o *extraordinară viteză* de lucru, de sute de ori mai mare în raport cu cea a vorbirii.

Pe măsura constituirii sale, limbajul îndeplinește funcții de anticipare, proiectare, conducere din lăuntru și coordonare a limbajului oral și a scrierii.

Limbajul intern prezintă mai multe forme:

- a) forma *automatizată* (desfășurată în baza deprinderii);
- b) forma *pasivă*, implicată în ascultare și înțelegere;
- c) forma *anticipativă*, prin care se planifică vorbirea orală sau scrierea;
- d) *vorbirea internă*, ca modalitate relativ desfășurată de limbaj intern.

4.4. Corelația dintre gândire și limbaj

1. Raportul dintre gândire și limbaj a fost subiect de controversă, existând puncte de vedere deosebite. Conform unei concepții moniste, ar exista o singură realitate, limbajul fiind aspectul exterior al gândirii, iar gândirea fiind latura lui interioară. Mentalitatea dualistă conține două poziții: unii consideră gândirea și limbajul ca fiind funcții esențial diferite, vorbirea folosindu-se doar pentru a exterioriza, a comunica rezultatele obținute de gândire în mod independent, iar alții argumentează că, deși nu sunt activități identice, vorbirea și raționamentul sunt interdependente, în strânsă relație atât din punct de vedere genetic, cât și structural. Datele științifice adunate în ultimele decenii constituie argumente temeinice în susținerea celui din urmă punct de vedere. Mai întâi în ceea ce privește lipsa de identitate a gândirii cu limbajul, ne dăm seama că uneori avem o idee și nu găsim cuvintele pentru a o exprima. Apoi, în timp ce vorbim, există un control al gândirii, care supraveghează ceea ce spunem, pentru a fi coerente și logici. În schimb, demenții vorbesc ore în șir, povestind lucruri absurde, ireale; la ei lipsește stăpânirea limbajului de către rațiune. În fine, există gândire, se formează noțiuni și la ființele lipsite de limbaj articulat (surdomuții). Aceștia au greutăți mai mari în înțelegere, dar raționamentul este posibil și eficient.

2. Rolul cuvântului în formarea gândirii.

La început, cuvintele nu spun nimic copilului, fiind simple sonorități. Asociindu-se mereu cu aceleași obiecte sau ființe, ele *directionează atenția* și înlesnesc operațiile gândirii: analiza, sinteza, comparația. Treptat, fiecare termen devine punct de cristalizare, de *fixare a semnificațiilor*, fiindcă spre deosebire de imagini, care sunt variabile, el este un complex de sunete stabil.

Semnificațiile sunt în funcție de experiența individului, dar, încetul cu încetul, ele sunt corectate și precizate de către societate, vocabularul condensând experiența milenară a unei societăți. Învățarea termenilor implică însușirea unui vast bagaj de cunoștințe variate.

Cu cât un cuvânt se află în relație cu mai multe fapte, imagini, noțiuni, cu atât mai bogat îi este înțelesul. Același cuvânt poate avea mai multe înțelesuri, în funcție de context, de exemplu „masă”, ce înseamnă fie un obiect, fie o mulțime, fie o cantitate de materie a unui corp. Bogăția

de termeni este în raport cu importanța, pe care o au anumite obiecte și fenomene în viața unei comunități.

3. Limbajul obligă la **raționalizarea și socializarea gândirii**. Pentru a ne face înțeleși trebuie să eliminăm ceea ce e prea individual, afectiv, personal, exprimarea trebuie să fie clară, precisă.

Evoluția limbajului de-a lungul mileniilor a fost solidară cu dezvoltarea gândirii. În mare parte, categoriile limbajului corespund cu cele ale intelectului. Substantivele indică în special substanțe, adjectivele și numeralele vizează proprietăți, verbele se referă la fenomene și activități, iar prepozițiile și conjuncțiile desemnează relații.

Progresul învățării limbajului se realizează concomitent cu progresul gândirii. Este evidentă strânsa legătură între gândire și limbaj, între inteligibil și comunicabil.

4.5. Activitatea comunicativă și elementele ei

În ultimii ani se manifestă un interes deosebit față de problema comunicării ca fenomen social-psihologic. Atenția sporită față de studierea acestei activități se datorează faptului că comunicarea este inseparabilă de oricare latură a evoluției personalității, a vieții și activității ei.

Printre abordările comunicării se evidențiază prin originalitate, profunzime și productivitate concepția elaborată de către savanta din Rusia M.Y. Лисина. Conform acestei concepții, comunicarea este interacțiunea a două sau mai multe persoane, orientată spre coordonarea și unirea eforturilor cu scopul de a stabili relații și de a obține un rezultat comun. În cadrul comunicării se stabilesc relații nu de subiect-obiect, ci de subiect-subiect; în comunicare are loc o permanentă transformare a obiectului în subiect și invers.

Trebuința este izvorul de energie, care alimentează și propulsează activismul subiectului. Esența trebuinței comunicative constă în tendința omului de a-l cunoaște și aprecia pe altul ca obiect social, ca partener. În strânsă legătură cu necesitatea se prezintă scopul comunicării. El rezidă în trebuința, în năzuința de a-l cunoaște și aprecia pe altul pentru a stabili cu el relații, a-și coordona și uni cu el eforturile pentru a obține un rezultat comun. Realizarea scopului (stabilirea relațiilor) și satisfacerea trebuinței îi oferă subiectului posibilitatea de a cunoaște partenerul, de a avea închipuire despre el și posibilitățile lui. Realizarea scopului comunicării completează trebuința comunicativă cu un nou aspect – cu tendința de a se compara cu partenerul, iar prin el și cu ajutorul lui – de a se autocunoaște și autoaprecia. În rezultat, pe lângă imaginea altei persoane, la subiect se mai formează și imaginea despre sine.

Stabilirea relațiilor este precedată de un șir de interacțiuni, ce intervin pe parcursul vieții și activității comune a subiecților incluși în comunicare.

Semnificativ este și gândul că conținuturile trebuinței comunicative, odată apărute, ba chiar deseori satisfăcute, nu dispar, ci rămân specifice omului pe parcursul întregii vieți, provocându-i în diverse situații, diverse acțiuni comunicative și expectația acțiunilor de răspuns adecvat din partea partenerului. Prezența acestora din urmă în comunicare este obligatorie. Fără de feed-back comunicarea nu are loc.

Considerăm drept aptitudini comunicative acele însușiri ale individului, care satisfac trebuințele comunicative ale altor persoane, asigurându-i succes în comunicare.

Satisfacerea trebuinței comunicative și a conținuturilor ei de către partener îi provoacă subiectului o stare afectivă pozitivă și-i formează o atitudine respectivă față de cel, care i le satisface.

Atitudinea pozitivă a subiectului față de o persoană relevă că aceasta îl atrage; comunicarea cu ea îi produce plăcere, bucurie, satisfacție.

H.B. Кузьмина vorbește despre abilități comunicative ca parte componentă a aptitudinilor pedagogice. Autoarea califică drept comunicative următoarele abilități: de a crea reciprocitate în relații, de a se include, a stabili și a susține un contact emoțional pozitiv, de a comunica spontan,

de a asculta și înțelege partenerul de comunicare, de a percepe adecvat dispoziția auditoriului, de a dirija atenția lui.

Numai inițiativa în comunicare încă nu vorbește despre un grad înalt de dezvoltare a aptitudinilor comunicative. Inițiativa în comunicare este o latură importantă a acestora, dar insuficientă pentru a le considera cu adevărat evaluate. Atât extravertiții, cât și introvertiții pot fi cu și fără aptitudini comunicative.

Dacă sociabilitatea ține de extraversiune – introversiune, de temperament, atunci aptitudinile comunicative, am putea spune, că sunt dependente de experiența și de cultura comunicării, care se asimilează și se formează pe parcursul activității respective.

Cultura comunicării se asimilează, se preia, iar activitatea comunicativă, ca și alte feluri de activități, poate fi și trebuie învățată. Comunicarea este acel tip de activitate umană, care se formează primul în ontogeneză și persistă până la finele vieții individului.